

Ára 30 fillér.

3 1761 04924176 3

MAGYAR ZSIDÓ KÖNYVTÁR

SZERKESZTI.

PATAI JÓZSEF

XI.

DR. BERNSTEIN BÉLA

1848 ÉS A MAGYAR ZSIDÓK

KIADJA

MAGYAR ZSIDÓ KÖNYVTÁR KIADÓVÁLLALATA
SCHLESINGER JÓZS. BUDAPEST, KIRÁLY-UTCZA 1.

DB
936
B46

PURCHASED FOR THE
University of Toronto Library

FROM THE
*Joseph and Gertie Schwartz
Memorial Library Fund*

FOR THE SUPPORT OF
Jewish Studies

1848

ÉS A

MAGYAR ZSIDÓK

Magyar Zsidók
Magyar Zsidók

IRTA

DR. BERNSTEIN BÉLA

JÓKAI MÓR ELŐSZAVÁVAL

KIADJA

A MAGYAR ZSIDÓ KÖNYVTÁR
KIADÓVÁLLALATA

SCHLESINGER JÓZS. BUDAPEST
KIRÁLY-UTCZA 1

DE
926
B46

Jelen füzet kivonata, illetve tetemesen rövidített átdolgozása nagyobb munkánnak : Az 1848—49-iki magyar szabadságharcz és a zsidók, melyet az izraelita magyar irodalmi társulat adott ki. (Budapest, 1898. VIII. és 344. l.)

Munkámat annak idején Jókai Mór, a nagy idők halhatatlan szentanuja, azzal tüntette ki, hogy előszavat irt hozzá.

Ez előszót itt is adjuk, mert tanuságtétele változatlanul fennáll a rövidebbre fogott történetre is és mi joggal hivatkozunk arra minden alkalommal.

A források megnevezésének el kellett maradni a rövidség kedvéért, azért is e tekintetben mindenkit nagyobb munkánkra utalunk, ahol adataink összes kutforrásait megtalálja.

Most pedig oly lelkes olvasókat kívánunk e történetnek, amily lelkes hazafiakról szól elbeszélése!

Szombathely, 1906. június 28.

A szerző.

Előszó.

Szomorú jelenség volna, ha még a jelenkorban Magyarországon afölött kellene vitatkozni, hogy az emberi és polgári jogok a haza minden lakójára nézve általánosak legyenek. Ezt megállapítják törvényeink; de még szilárdabbá teszi a közérzület.

Amde az ész-tan örök szabályain túl, az igazság eszményi fölfogásán felül maga az életté vált tényállás biztosítja az írott törvények szilárdságát.

Magyarországon a Mózes hitvallás népe, a héber faj mindenkor a legbuzgóbb hive volt és maradt a magyar állameszmének, a szabadságnak.

A legnagyobb megpróbáltatás korszakában, a 48/49-iki szabadságharcz alatt bizonyította ezt be legigazabban.

Amidőn a hazának minden másajku népfajai, amelyekkel a magyar szabadságát megosztotta, amelynek fiait jobbágyságból felszabadította, földeiken urrá tette, — fegyverrel

támadtak ellene, — ugyanakkor a héber faj vérét, vagyonát és szellemét hozta áldozatul a magyar nemzet, az alkotmányos szabadság megvédelmezésére: — az a héber faj, melyet egyedül felejtett ki a törvényhozás az alkotmány sánczaiból, az a zsidó nép, mely egyedül nem kapott polgárjogot, egyenlőséget e haza milliói között.

Mégis szerette a' hazáját.

Ezen csodálatos hazaszeretetnek nagyszámu adatait találják e könyvben összegyűjtve.

Én, ki e tanulságos multnak dicső és gyászos eseményeit keresztül éltem, az akkori intéző körök közvetlen közelében, csak arról tehetek tanúságot, hogy ezek a rendbeszedett adatok *valódiak*.

A történetirodalom köszönettel tartozik értük az összegyűjtő és rendező kéznek.

A magyar közönség sok megszívlelendő tanulságot fog ezekből merithetni.

A magyar zsidók között pedig ama bibliai tűzoszlopként fog vezetőül világítani követésre méltó elődeik példája.

Üdv az olvasónak!

Budapesten, 1898. augusztus 21-én.

Dr. Jókai Mór.

ELSŐ FEJEZET.

A szabadságharcz előtt.

Az a nagy átalakulásokat létesítő nevezetes korszak, mely a magyar nemzet örökké dicső szabadságharczát közvetlenül megelőzte, nem volt teljesen meddő a magyar zsidókra nézve sem. Igaz, hogy polgári jogot nem nyertek, nem voltak egyenlők a nem-nemesekkel sem de már 1840 óta haladtak, ha lassan is, ama várva-várt kor felé, melyben őket is édes-gyermekeivé fogadja a magyar haza. Az 1839/40-iki dicső országgyűlés alsó táblája oly törvényjavaslatot fogadott el, mely a magyar honban élő zsidókat a nem-nemesekkel mindenben egyenjoguakká teszi, de amire ez a javaslat, végigjárván az illetékes forumokat, törvénynyé lett, nem maradt belőle, más, mint könyöradomány: az 1840. XXIX. t.-cz. Ez megengedi a zsidóknak, hogy a bányavárosokat kivéve mindenütt lakhatnak, kereskedést és mesterséget szabadon folytathatnak; »azon tudományokat és szép mesterségeket, miknek gyakorlatában eddig is voltak, ezután is gyakorolhatják«.

Nagyon rövid lépés volt ez a kijelölt hosszú úton, mely őket az ígért földre elvezesse, annál

is inkább, mert még mindig nyomta vállaikat a szégyenletes és már-már elviselhetetlen *tűrelmi adó*. Ez a Kain-bélyeg, melyet Mária-Terézia királynő nyomott a magyar zsidókra, sok keserűséget és bajt okozott nekik. Eltekintve attól, hogy minden rendes adón felül egyedül azért kellett ezt fizetniök, mert zsidók voltak és mint ilyenek csak meglűrtek a királynő jóvoltából, eltekintve ennek a ténynek anyagi és erkölcsi kárától, még számtalan belviszályra is adott okot, mert a megyénként kirótt összeget maguknak a zsidóknak kellett egyénenként kivetni és behajtani, mert egyetemlegesen felelőssé tette őket érte a királynő rendelete.

Sokszor kísérelték meg a magyar zsidók, hogy szabadulhassanak e kínos tehertől, de nem sikerült nekik egész 1846-ig. Ekkor végre levette róluk V. Ferdinand ezt a gyalázatot, amikor megengedte, hogy 1.200.000 frttal véglegesen megválthatják a magyar zsidók az épp száz évig viselt tűrelmi adót.

Nagy volt ennek a vívmánynak erkölcsi értéke és pedig annál nagyobb, mert az 1843/44-iki országgyűlés azt a javaslatot, melyet az előző, az 1839/40-iki igazi szabadelvűséggel elfogadott, hogy a zsidók a nem-nemesekkel egyenjogúak legyenek, 35 szóval 13 ellen elvetette. És amint ez a határozott visszaesés a zsidók egyenjogusítási ügyére nézve leverő volt, épp oly szomorú kiálást nyújtott nekik az az előcsatározás, mely az 1847/48-iki országgyűlésre való utasításokban folyt le, amelyek általában emancipációellenesen hangzottak.

Nem is hozott az 1847/48-iki országgyűlés,

mely különben reformtörvényeivel eltörölhetetlen magasztos emléket biztosított magának hazánk történetében, amely emléket ma is ünnepli a hivatalos Magyarország minden évnek április 11-én, nem hozott az az utolsó rendi országgyűlés a magyar zsidóknak semmit. Kivül hagyta őket teljesen az alkotmány sorompóin, nem akarta őket egyenjoguakká tenni az ország többi lakosai-val, pedig csak úgy viselték a terheket, mint ezek.

Sőt tovább is ment az 1847/48-iki országgyűlés; tárgyalásai közben oly türelmetlen és gyűlöletes beszédek hangzottak el a zsidók ellen, amelyek sehogy sem illettek ahhoz a fenkölt szellemhez, mely a többi, igazán a szabadság és egyenlőség elveit szolgáló reformokban megnyilatkozott. És igaza volt az akkori »Pesti Hírlap« tudósítójának, mikor azt írta: »Jellemző dolog, hogy a zsidók elleni, részint igen tulságos s igazságtalan nyilatkozatok nagy tetszéssel fogadtattak«. Bizony jellemző volt ez az országgyűlés tulnyomó többségének gondolkodására és ez a tény nem csekély hatással volt a magyar zsidók közel jövőjének kedvezőtlen alakulására.

Mert igaz, hogy a márczius 15-ike az ország fővárosában oly magasztos megnyilatkozása volt a szabadság, egyenlőség és testvériség elveinek, amelyben minden rangu és felekezeti polgárság egyaránt lelkesedve vett részt és a 12 pont negyedike így hangzott: Törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben; igaz, hogy a fellelkesült tömegnek Jókai, Vasvári és Irinyi mellett »egy izraelita vallásu fiatal orvos« is fejtegette a jövő szép kilátásait és igaz, hogy a zsidók mindenütt, ahol a nemzetörséget szervezték,

azonnal önként jelentkeztek szolgálatra, sajnos azonban a márczius 15-ike fogadalmai és esküi nem váltották valóra ama boldogító reményeket, melyeket mindenkiben és így a magyarországi zsidókban is keltettek.

Rövidesen meggyőződhettek erről. Az országgyűlés bezárult április 11-én anélkül, hogy a zsidók jogai érdekében egyetlen határozatot is hozott volna. Nem kaptak tehát a magyar zsidók egyenjogúságot, hanem jött rájuk e helyett más: *üldöztetés országszerte*. Nem jön számításba oly ártatlan tüntetés, mint Sopronban és Pécsen volt, ahol elég volt a miniszteri rendelet, mely a zsidók kiűzésére vonatkozó, de végre nem hajlott határozatot megsemmisítette és ezzel rendben volt a dolog, de sokkal komolyabb és veszedelmesebb esetek fordultak elő nem egy helyen.

Igy Székesfehérvárott április 5-én népgyűlés elhatározza, hogy a zsidók a városból, ahol csak az 1840:XXIX. t.-cz. alapján telepedtek meg, kitakarodjanak, amit azután tényleg meg is kellett cselekedniök. Csak a kiküldött kormánybiztos, Pulszky Ferencz csinált azután rendet; megsemmisítette április 9-én a törvényellenes határozatot »azon nyilvánítással, hogy a törvénytelenység melletti izgatók, vagy a csend és béke háborgatására lázítók a következkésekért vagyonnukkal és személyükkel felelősek.« Minthogy katonaságot is rendelt oda Pulszky, lett hatása fellépésének és az nap délután visszatérhettek a zsidók elhagyott lakásaikba.

Nem ily simán folyt le a zsidók ellen irányuló »ellenszenv« megnyilatkozása: Szombathelyen. Itt április 4-én megtámadták garázda

emberek a zsidók lakásait, üzleteit és kifosztották azokat; pinczéiket feltörték, az ott levő bort, pálinkát kifolyatták. Még többet is tettek. A zsidó templomot megrohanták, belsejében mindent elpusztítottak, a tóratekereseket a frigyszekrényből kiragadva összevagdalták és kútba dobták, »s nem remélt szerencsének tekinthető — mondja maga a városi jegyzőkönyv, — hogy kisebb-nagyobb, de életveszély nélküli sebzéseken kívül a lázadásban egy élet sem esett áldozatul.« Másnap azután népgyűlésen elhatározzák, hogy a zsidók Szombathelyről és a közvetlen mellette levő helységekből kiűzendők, senki nekik Szt.-György nap után helyiséget bérbe ne adjon, még házaló kereskedést se folytathassanak itt.

Igaz ugyan, hogy a Vas, Zala, Veszprém, Sopron megyékbe és Sopron, Kőszeg, Ruszt városokba kiküldött kormánybiztosok április 24-én megsemmisítik a törvényellenes határozatokat és a város közönsége abba szó nélkül belenyugszik, de a megkárosított és bántalmazott zsidók semmiféle kárpótlást vagy elégtételt nem kapnak.

De hisz nemcsak a vidéken majd mindenfelé, hanem az ország fővárosában is sikerült a csöcseléknek április 19-én zsidóüldözést rendezni; megtámadván a Terézvárost, hol a zsidók nagy része lakott, elkezdte őket fosztogatni, tettleg bántalmazni, míg csak katonaság véget nem vetett a hosszabb ideig tartó garázdálkodásnak. Itt is pusztá miniszteri rendelet jön a rablás után és kimondja a zavargók üldözését, folytatása azonban nem lett, csak a papíron maradt.

Majd következett Pozsony híres németsege a maga féktelen zsidógyűlöletével és ugyancsak

abból a czélból, hogy a városban lakó és üzlettel bíró zsidókat onnan kiszorítsa, olyan eszközkhöz folyamodik, melyek ugyan törvénybe ütköznek, de leghamarabb és legbiztosabban eredményre vezetnek. Április 23-án éjjel a jól szervezett tömeg megrohanja a zsidók összes üzleteit és lakásait, melyek a ghettón, a Várhegyen kívül voltak, kirabolja azokat és a zsákmányt szertehurczolja. A zsidó iskolát teljesen lerombolják, csak a falai maradnak meg, még a zsidó temető csendjét is megháborítják, az őrt elűzik és sírköveket döntenek ki. A nemzetőrség nem hogy föllépne a rablók ellen, még a polgárokkal egyetemben támadja a városi tanácsot, hogy miért nem tiltja ki a zsidókat a városból. Nos, ez is megtörténik és a zsidók összeszorulnak a Várhegyen, úgy, hogy ott az orvosok állítása szerint ragályos betegségek kiteréséről lehet félni.

A zsidó község a nagy szerencsétlenség után azonnal a minisztériumhoz fordul orvoslásért s ez április 25-én kinevezi Tarnóczy Kázmért kormánybiztossá, hogy a Pozsonyban történt »rabló merénylet« megvizsgálja és szigoruan intézkedjék. A kormánybiztos vizsgálatot indít, sok tanút kihallgat, 120 egyént elfogat és az elítélteket Komárom várába szállíttatja. A városi tanács kérelmére néhány nap múlva a rögtönítélő bíróság felállítását rendeli el a minisztérium és ezzel helyreáll a nyugalom. A zsidók a szenvedett károkért kárpótlást nem kapnak, csak egy csekély része az elrabolt holminak térül meg. Kisebb-nagyobb mértékben egész Pozsony- és Nyitra megyében is fordulnak elő zavargások,

amire a belügyminiszter kiterjeszti a pozsonyi kormánybiztos hatáskörét, hogy ott is teremtsen rendet.

A legvégzetesebb és leggyalázatosabb volt azonban a zsidók üldözése Vág-Ujhelyen, május 1-én. Lelketlen bujtogatók elhitették a néppel, hogy a »császár parancsa« kívánja a zsidók kiűzését és a feltűzött tömeg, mely a város és a környék tót lakosságából verődött össze, nem is kímélt senkit és semmit, ami zsidóé volt 600 zsidó család vagyonát 2,000.000 frt értékben tették tönkre és a 20 órán át tartó vandalizmusnak, melynek emberélet is több esett áldozatul, csak a Trencsénből érkező nemzetőrök, gróf Csáky Móriczczal az élükön, vetettek véget.

A kárhozatos példa némi utánzásra talál a környéken is, míg nem Trencsénmegyében is fölállítják a rögtönítelő bíróságot és Tarnóczy kormánybiztos elmegy oda is, hogy vizsgálatot indítson a zavargók ellen. Ennek bizony kevés eredménye lett és a kárvallott zsidók hiába panaszkodtak, elégtételt nem kaptak. A kormány a veszedelmes kihágások elnyomására megtette ugyan intézkedéseit, de mindig csak post festa és azért nem menthető eljárása, hogy kezdetben, az első komolyabb esetnél nem lépett föl erőlyesebben, ami által elriasztotta volna a garázda bujtogatókat gyászos munkájuktól. A miniszterium azonban nemcsak ezt nem tette, de akarva-nem akarva a rosszlelkű izgatók malmára hajtotta a vizet, mikor pl. az 1848:XXII. t.-cz. világos rendelkezése ellenére, miszerint a nemzetőrségben minden honlakos fegyveres szolgálatot tenni tartozik, megengedte április 22-iki rende-

letével, hogy Budapesten, az ország fővárosában hivatalosan kizárják a zsidókat a nemzetőrségből, csak azért, mert a türelmetlen gyűlölködés ezt így kívánta. Sőt még tovább is ment a kormány és április 25-iki rendeletével elszedeti a pesti zsidóktól az összes fegyvereket.

Hogy Pozsony e téren is előljárt a jó példával, az érthető. Már márczius 19-én falragaszokon hirdeti a városi tanács, hogy zsidókat a nemzetőrségbe nem vesz fel, hogy így ne szit-sanak »ingerültséget« a nép között a zsidók ellen. Hogy mennyit használt ez a jóakaró intézkedés, azt megmutatta egy hónappal később az a gyalázatos rablás és pusztítás, mely méltó kifejezése lett a pozsonyi nyárspolgárok »ingerültségének.«

Sajnos azonban, nemcsak Pozsony, a német város tűnt ki ilyen magatartás által a nemzetőri ügyben, hanem tiszta magyar városok is ridegen visszautasították a zsidókat, mikor ezek kész örömmel, hazafias lelkesedéssel akartak a nemzetőrség soraiba állani, sőt alázatos folyamodványokkal járulnak ezért a városi tanácsokhoz.

Igy pl. Komáromban a zsidó hitközség nevében beadott kérelem elmondja, hogy »ezen nemes városban lakozó izraelita községnek a magyar hon iránti vonzalmát holt betűkben rajzolni fölöslegesnek tartván, ellenben azt a cselekvés terén tetteleg annyiival nagyobb mértékben kimutatni készek lévén, alázatosan ki nyilatkoztatjuk, hogy a körülményekhez képest a belső rend és csend fentartására, sőt a Magyarhont kívülről fenyegethető veszélyeknek elhárítására községünknek minden egyes tagjai s

egyetemben egész községünk is vagyonával és életével áldozni elhatározta.« A városi közgyűlés azonban az ismeretes »ellenszenv« miatt, mely az izraeliták ellen mutatkozik, a kérelmet teljesíthetőnek nem tartja és a zsidókat a nemzetőrségbe fölvenni nem hajlandó.

Hasonlókép jártak a veszprémi zsidók lelkes ajánlkozásukkal, akik azután új beadványban nemes bosszút állottak a nemzetőrségi választmányon; mert mikor elpanaszolják, hogy »szívünk mélly fájdalomára férliu kezunktől, mely hazánk ellenségei ellen fegyvert ragadni mindig készen áll, a' haza védelme, vagyon és személybiztonság fentartása megtagadtatott«, azt kéri, hogy addig is, míg a cselekedetek tere megnyílik majd előttük, fogadják el tőlük azt az összeget, melyet az őrsereg előleges költségeinek fedezésére összeszedtek, hogy ők azt így »a legszentebb helyre, a haza oltárára letehessék«.

Pápa városa sem bánik különben az ő magyar érzelmű zsidáival, sőt tovább megy és a minisztériumhoz folyamodik, hogy miután ott is »némi« jelei az ellenszenvnek tünedeznek, mentse fel a várost attól, »hogy az izraelitákat a keresztény nemzetőrök közé beírni és besorozni kényteleníttessék«.

Székesfehérvárott pedig nyílt piacon szavazzatják a 12 nemzetőri századot, hogy vajjon befogadják-e a zsidókat, vagy nem? És ámbár a többség kívánta a zsidók besorozását, még sem történt az meg.

Igy volt ez általában az egész országban; részük lett a zsidóknak majd mindenütt e megálázásban, mely joggal sértette hazafias önérze-

tüket. Igaz ugyan, hogy a városok emez eljárása csak addig tartott, míg komolyabbra nem fordult a haza sorsa és mihelyt a nemzetörségnek az ellenség ellen kellett vonulnia, ott voltak a zsidók is a soraikban. Így látjuk ezt Veszprémben, hol az összeírási lajstromok szerint a nemzetörség egy hatodrésze zsidó volt, akik szintén elmentek a többiekkel a Dráva mellé. Epp így Pápán, hol a Dráva mellé mozgósított nemzetőrök nevei jegyzőkönyvileg vannak megörökítve, hogy »életök s saját értékjük föláldozásával is Hazánk védelmére használt készségöket a késő maradék emlékül láthassa« és ahol a 318 főből álló hat szakaszban 89 zsidó volt. Ezek között vonult be az akkori pápai rabbi, a nagynevű Löw Lipót, ki a sellyei táborban tüzelte hiveit a haza bátor védelmében és vele volt a zsidó iskola három tanítója: Bläuer Ignác, Ehrenfeld Lipót és Szinger Manó is. Ez utóbbiak közül Bläuer Ignác a schwecháti ütközettől fogva egész Komárom vára feladásáig részt vett a szabadságharcban és mint százados távozott a hírközlő honvédségből. Moórott az összes 448 nemzetőr között 43 zsidó van; köztük több időn felül önkéntesen, mint Rosenthal József nagykereskedő, aki 61 éves korában beáll a rendes nemzetörségbe. Aradon, mely a sz. kir. városok között az első volt, mely június 10-iki ülésében elhatározza, hogy a zsidókat a nemzetörségbe besorozza, még a 24 lovas nemzetőr között is volt 3 zsidó; sőt megtörtént ott az a nevezetes dolog is, hogy »a zsidó nemzetőrökkel egy sorban szolgált tíz aradi minorita is«.

Akadunk azután még más örvendetes jelen-

ségekre is e téren, így pl. Sátoraljaujhelyen mintegy 100 zsidó nemzetőr lett besorozva és vonul, mikor rákerült a sor, Kassa felé; közöttük Frenkel József káplár és Friedlieber Albert örmester, ki egy kurucz dallamra éneklendő verset szerzett, amelynek hangjai mellett indult a nemzetőrség útjára. Nagy-Károlyban a lovas nemzetőrségnél a zászlótartó zsidó, sőt Bezdnán a kapitány is az, Loschitz Vilmos és Szegeden, mikor az 50 éven felül levők, az u. n. öregek csapatja megalakul, kapitányává három jelölt közül Kohn A. kereskedőt választja és ennek nejét kéri fel zászlájának felszentelésére zászlóanyának.

Lassanként tehát elsimultak azok a vészes hullámok, melyeket a zsidók ellen szított gyűlölet létrehozott, amit a zsidók azután kellően méltányoltak is; de nem esodálhatjuk azt, ha abban a szomorú időben, mely a zsidók számára a hirdetett szabadság, egyenlőség és testvériség ellenkezőjét hozta, ha elkeseredésükben a valósággal középkori üldözések miatt, mentőeszköz után kapkodnak, lett legyen az bár szalmaszál. Ilyen mentőeszköznek tűnt fel egyes köröknek: *az Amerikába való kivándorlás.*

Május első fejében megalakul Pesten »a központi kivándorlási egylet«, mely »Fölszólítás Magyarország zsidóságához az Amerikába való kivándorlásra« czimű kiáltványában joggal festi élénk színekkel azt a végtelen nyomort, melyet az üldözések előidézték és panaszolja el azt a jogtalanságot, mely elvétette tőlük a törvényengedte fegyvereket is, mintegy utolsó jogukat, a jogot saját életük megvédesére kobozván így

el tőlük. Az egyesület vezetősége megteszi a kellő intézkedéseket, hogy beszerezze a szükséges adatokat, melyek alapján a kivándorlást eszközölheti és egész komolyan foglalkozik a körébe vágó kérdésekkel. A fölshozítás, amint az adott viszonyok között csak természetes volt, sok helyütt visszhangra talál; az egyesület vezetőségéhez sokan fordulnak kérdésekkel a kivándorlás módjára, költségeire és idejére nézve, amire azután kellő fölvilágosítást kapnak. Sőt fiókegylete is alakul a központinak és pedig, mint az könnyen érthető: Pozsonyban.

»A pozsonyi izraeliták között alakult kivándorlási társaság előleges értesítvénye« május 21-én fordul a közönséghez és miután elmondja, hogy mi indítja tagjait arra, hogy oly államnak ajánlják fel anyagi és szellemi erejüket, »mely politikai alkotmányánál és egyes tagjainak műveltségénél fogva, felfegyverkezett férfiakról a fegyvert el nem ragadja, védtelen teremtetéseket nem üldöz, törvényeket nem gyaláz, hanem a szó nemesebb értelmében a szabadságot érti, felfogja és foganatosítja is«, kifejti a kivándorlásra vonatkozó terveit és egyuttal a jószívű hitrokonokhoz fordul segélyért, hogy a teljesen vagyontalanokat az útra valóval elláthassa. Alaptőkéit is gyűjt a társaság, mely 70 tagból állt, törlesztéses kölcsönt is akar fölvenni, egyengeti tervének útját, de azért nem sokra megy. Nem is jut abba a helyzetbe, hogy nagyobb csapatot indítson útnak, még szeptember elején is a gyűjtött segélyt sürgeti és pedig eredmény nélkül. Néhány héttel később a kivándorló-társaság igazgatója nem útrakezésre, hanem a tótok és horvátok ellen

való harezra szólítja a pozsonyi zsidókat és a kivándorló-társaság helyisége nem az Amerikába szándékozók, hanem az önkéntes magyar seregbe lépők jelentkezésére szolgál!

És bár joggal panaszkodhattak a magyarországi zsidók, hogy míg a régi, kárhoztalott elnyomás korszakában legalább rendezett viszonyok áldását élvezték, megvédte őket a hatalom erőszakos támadások ellen, addig az új, egekig magasztalt szabadság idejében ki lettek szolgáltatva az »előkelő és alantos csöcselék önkényének«; joggal mondták: »Március 15-ike ígéreteiből nem kaptunk mi eddig semmit, nem tapasztaltunk eddig sem szabadságot, sem egyenlőséget és legkevesbbé testvériséget«; és ezt erősítette meg Vörösmarty is, juniushan írván: »Az egyenlőség és testvériség áldásai csak egy népet hagytak érintetlenül, a szenvedéseiben örök zsidót«, mindamellett a magyarországi zsidók föltétlenül a magyar ügy pártjára állottak az egész országban és kapva kaptak az alkalmon, hogy tettekkel bizonyíthassák becsületes hazafiságukat, a magyar hazához való áldozatkész ragaszkodásukat, ami azután teljesen sikerült is nekik.

MÁSODIK FEJEZET.

A szabadságharcz alatt.

Mikor 1848. április 11-én a reformtörvények szép sorozata szentesítést nyert és az utolsó rendi országgyűlést a magyar király személyesen rekesztette be, joggal remélte a magyar nemzet, hogy új, boldog korszaknak néz elébe, amelyben

kifejtheti majd eddig elnyomott tehetségeit és megmutatja a világnak, hogy »Magyarország nem volt, hanem lesz«. Bizony nem gondolta sem a szabadság vívmányainak ujjongó nép, sem az első független magyar miniszterium, hogy oly súlyos megpróbáltatásoknak mennek elébe, amint azok rövid idő múlva esőtől zúdultak az országra. Az osztrák reakció azonban nem bírta átkos irigységtől tápált rövidlátásában felfogni, hogy Ausztriának is jobb és hasznosabb ha szabad, önálló és virágzó Magyarország áll mellette és erőszakkal vissza akarta szorítani hazánkat a régi tartományi szerepre; hogy pedig hűnös célját elérje, nem riadt vissza semmi eszköztől. A bécsi kamarilla elkezdte csakhamar aknamunkáját, hogy visszaszívassa a magyar királyságot az általa szentesített törvényeket és rövidesen semmivé tegye Magyarországnak igazi újjáalakítását megalapító eredményeit. Hatalmába ejtette a gyöngé, de jólelkű császárt és királyt, V. Ferdinándot és fölbujtotta a magyar haza ellen az ennek zsirján hizó nemzetiségeket. Szomorú és küzdelmes idő következett most Magyarországra, a várt békés és nyugodt fejlődés helyett. Elkéseredett élet-halálharcba hajtották bele alattomos ellenségei és csak a magyar nemzet bámulatos életerejének, csodálatos vitéltségének sikerült a végveszélyből diadallal kikerülni. De föl is támadt a haza védelmére, mikor erre lánglelkű vezérek szólították, a milliókarú nép és harciba ment minden fegyverfogható fia, akiben magyar szív és lélek lakott.

Ezek közé tartoztak a Magyarországhban lakó zsidók is, akiket pedig nem tekintettek az ország

polgárainak, de akik azért nem dugták be fülüket a haza vészkiáltására és megható lelkesedéssel sorakoztak a harczbamenők táborába.

A magyarországi zsidók a lehető legnagyobb mértékben vettek részt a szabadságharcz fegyveres küzdelmeiben; hangsúlyoznunk kell ezt különös nyomatékkal, mert még mindig fel-felüti fejét az az alaptalan rágalom, hogy a zsidó, mint katona nem állja meg helyét, hogy nem felel meg a háboruban természetes feladatának, sőt nem is arra való. Csak ezért kell kimutatnunk, hogy a magyar nemzet egyik legdicsőbb és legnehezebb közzelmeiben a zsidók nemcsak számarányukhoz képest, de jóval azon felül, önkéntes odaadással, határtalan lelkesedéssel vettek részt, csakúgy, mint bármely más vallásu magyar ember. Sajnos, nem mutathatjuk ki ezt az utolsó részletig, nem bizonyíthatjuk nyomról-nyomra, mert nem állanak rendelkezésünkre a megfelelő adatok a maguk teljességében.

Áll ez azonban nemcsak a zsidókra, hanem általában a haza összes lelkes védőire nézve 1848-ban. És ez csak természetes is. Az az ezer veszélytől környezett és számtalan, sürgösnél sürgösebb teendővel túlhalmozott hazai kormány és közigazgatás nem lehetett abban a helyzetben, hogy a honvédelem eszközlőiről pontos, írott okmányokat szerezzen és hagyjon meg az utókor részére. Még kevésbé volt ez az eset a zsidókra nézve. Elhihetjük Görgei szavára, amint levelében írta nekem, hogy »legkisebb gondunk is nagyobb volt annál, hogy azt fürkésszük, közlünk vajon ki-ki melyiknek, a római pápának, Calvinnek, Luthernek avagy Mózesnek tanai sze-

rint imádja-e a közös Egy magyar Istent, akinek nevében, akiben bizva fegyvert ragadtunk mindnyájan». Nem keresték bizony, hogy milyen valóság a honvéd, hanem szívesen fogadtak mindenkít, aki a haza védelmére sietett. És a zsidók jöttek szíves örömmel.

Mikor a magyar kormány önkéntessereg felállítását határozza el és kiáltványt bocsát ki az ország lakosaihoz ez ügyben, minden fogadó helyen jelentkeznek zsidók is. Így a pesti zászlóaljnak majdnem egy harmada zsidó, akikhez június 22-én Schwab Löw, pesti rabbi intéz lelkesítő beszédet, mielőtt a Dráva mellé mennek és többek között azt mondja nekik: »Bizonyulatok Magyarhon igaz fiainak, úgy, mint a hős Makkabeusok méltó utódainak. Négy dolog az, mire figyelmeztetek benneteket: Ti önként és szabadon választottatok hivatástokat; az ügy, melyért küzdötök, igaz, szent ügy; magatartástoktól függ becsületek, mint zsidóké; életek és sorsotok Isten kezében van.«

Tényleg az a feladat is jutott osztályrészül a zsidó önkénteseknek, hogy megmutassák magaviseletükkel, mily egyenértékű tagjai ők a honvédelemnek más polgártársaikkal. Jogos reményt nyújtott is erre őszinte lelkesedésük, hisz oly példa is volt soraikban, mint Utasi-Strasser Vilmosé, aki a főlhívás után néhány napra életével együtt 10.000 frtnyi vagyonát is felajánlotta a haza oltárára, azonfelül, hogy mindennel magától látja el magát.

Hogy pedig nemesak Pesten, de mindenütt az országban siettek a zsidók az önkéntesek közé, azt bizonyítja az egyes fennmaradt adato-

kon kívül a legkiválóbb szemtanuk egyikének szavahihető állítása: »Én, ugymond Klapka György tábornok idevonatkozó levelében, a 6. (veszprémi) zászlóalj alakításával voltam megbizva és emlékszem, hogy azon 800' ember között, akikből zászlóaljunk állott, majd egy 12-ed rész zsidó volt. Ép oly számosan voltak a 3. (szegedi) zászlóaljbán találhatók, akik közé főleg a Bácska zsidósága állott. Sok zsidó volt a 4. (győri) és a 9. (kassai), úgy mint a többi zászlóaljak legnagyobb részében.«

A zsidó ifjak csatlakozása az önkéntesekhez ismeretes volt különben a közvéleményben, aminek, pl. a »Népelem« egyik juliusi vezércikkében kifejezést is ad. Miért nem egyenjogusítják a zsidókat? kérdi. »Avagy gyáváknak mutatkoztak-e a zsidók? Nem vettek-e legélenkebben részt minden mozgalomban, melyet a nép az önkény ellen tesz? Félték-e a fegyvertől, midőn a nemzetőrséget összeirták? *Nem mutatkozik-e részükre kedvezőbb arány az önkéntesek között akár melly hitfelekezethél?* Folyt-e újabb időben a közügyért magyar vér, hol zsidó vérrrel nem keveredett volna?»

És mikor a pesti egyetemen a katonai kurzus nyílik meg, a zsidó egyetemi ifjak tódulnak oda úgy, hogy a résztvevők egy ötödét teszik ki, amint azt Török István képviselő december 10-én az országgyűlésen jelenti, mikor is azért tör lándzsát, hogy »a magyar hadi tanodába« zsidó ifjak is felvéessenek, mert — ugymond — »a mi izraelitáink, kiknek dicsősége legyen mondva, a hon megmentésének érdekében igen sok lelkesedést tüntettek ki, méltán jogosítvák

arra, hogy honvédelmi intézvényeinknél tekintetbe vélessenek.»

De nemcsak a magyarok tudták azt, hogy a zsidó honfitársak mily lelkesedéssel csatlakoznak az ő igaz ügyükhöz, hanem a lázadó nemzetiségek is. Meg is fizettek érte a zsidóknak. Így pl. Ujvidéken menekülniök kell, mert nem a mőczokkal tartottak. Zentán pedig a szerbek a zsidó község jó részét, valamint rabbiját, Ullmann Iszert fölkonezoljaák. Ugyanilyen sorsra jutott a látogatóban ott időző adai rabbi, Heilprin Jakab: továbbá az egykori híres ó-budai rabbi. Münz Mózes fia, Jakab és mindama zsidók, akik nem tudtak idejekorán menekülni a vérszomjas rablók elől. A zentai hitközség ma is őrzi a magyar ügye vértanuinak emlékét, évenként gyászistentiszteletet tartván örettük (sebat 9-én).

A ravasz illyr propaganda, mikor látta, hogy a zsidók a nemzetiségi vidékeken mindenütt a magyar seregbe állanak, fölszólítást intéz a bács-, torontál-, csongrád- és aradmegyei zsidókhoz, a maga részére akarván őket megnyerni. »Mi mindig azt láttuk, — ugymond fölszólítása — hogy a zsidó minden eljárásában okosnak mutatkozott, annál inkább csodálkozunk a ti mostani viselkedéseteken, midőn ellenünk, az illyrek ellen akartok fegyvert fogni. Mi csatol benneteket a magyarokhoz? *Mi indít benneteket oly nagy buzgalomra, hogy az önkéntes csapatokba álljatok?* Talán a pozsonyi husvét? vagy az a nemes bánásmód, melylyel Pesten találkoztatok? . . . Előbb elnyomtak, kizártak benneteket a nemzetörség soraiból és most fölszólítanak, hogy fegyvert ragadjatok ellenünk. Vigyázzatok! Leg-

közelebb, ha már nem kellett többé, újra reátok kerül a sor!»

A kétségtelenül ügyes csábításnak azonban semmi foganatja nem lett, a zsidók távol állottak attól, hogy a szenvedett sérelmekért és jogos kívánságaik megtagadásáért árulással állottak volna bosszút, ők kitartottak a magyar ügy mellett kezdettől végig és bizonyos, hogy nem a nemzetiségekkel való együttműködés miatt sarczolta meg Schlick tábornok 1849. augusztusban az aradi zsidókat 10.000 frt és 1700 kartács erejéig. És míg arról senki sem fog adatot szolgáltatni, hogy a zsidók a szerbekkel vagy oláhokkal czimboráltak volna, azt hitelesen tudjuk, hogy pl. Aradon, a város első ostrománál, 1848. októberben Schwarcz Ignác zsidó timár vezényelt a császáriak ellen egy hat fontos ágyut és midőn decemberben a császári dzsidások előnyomulását Kun János tartotta vissza, hogy az alatt a honvédek visszavonulhattak, a hősies munkában Chorin Samu honvéd sietett az öreg tűzér segítségére. Vagy, hogy 1849. februárban Ivannovics őrnagyot az aradi Szép-utca végén egy izraelita pinczér lőtte le, amire a vezérét vesztette osztrák csapat hanyatthomlok futásnak eredt. És bizonyos az is, hogy ugyanazon időben Rosenberg Károlyt, az aradi hitközség jegyzőjét nem osztrák érzelmei miatt szúrták le a gránicsárok.

A zsidókra nem igen számíthattak a lázadó nemzetiségek sehol, de annál inkább a százfelől szorongatott magyarok. Mikor Jelacsics betört Magyarországra és feltartóztatás nélkül nyomul Székesfehérvárig, a horvát sereg ellen kirendelt

nemzetőrök, önkéntesek és népfölkelők között mindenünnen vannak zsidók. És azon több kálozdi lakos között, kik a bán esufos veresége után Róth és Philippovics seregét életük koczkáztatásával feltartóztatták, úgy, hogy azt Perczel elfoghatta, ott volt Spitzer Dávid is, ki joggal osztozkodott a honvédelmi bizottmány köszönetében. És mikor a bán fegyverszünetet kér, az arra vonatkozó tárgyalásoknál magyar részről egy abonyi zsidó, Fispán Ignác is szolgált mint hírnök.

Pesten azt hitték, hogy oda is eljön a hős bán és védekezéshez láttak. És ekkor — írja Horváth Mihály — »a zsidók, kiket a nemzet-örségben a polgárság nem lűrt meg maga mellett, e sérelmük daczára is külön, csaknem ezerre menő zászlóaljat gyűjtöttek keblökben!« Vagy mint egy szemtanú írja: »és ott hányták a sánczot Buda alatt urak és mesterlegények, tanuló ifjak és ősz princípálisok, finom hölgyek és szolgálók, papok és zsidók, jobb és balpárti követek, egymásnak adván kézről-kézre a földdel telt kosarat«.

Jellacsics azonban nem ment Pest ellen, hanem Bécs felé vette egerútját. Október elején Magyar-Óvárnál táborozik és a pozsonyiak azt hiszik, hogy oda is ellátogat. A horvátok ellen való készülődés, meg a Nyitra- és Trencsén-megyében kitört tót lázadás alkalmat ad a pozsonyi zsidóknak is hazafiságuk kimutatására. Korn Fülöp, a kivándorlási társaság elnöke intéz ekkor lángoló szöveget hitsorsosaihoz, hogy csatlakozzanak a »pozsonyi izraelita önkéntes sereghez« és e célból — úgy-e mily irónia? — je-

lentkezzenek a kivándorlási egyesület helyiségében. Jelentkeztek is vagy 200-an, többen, mint a kivándorlásra és készek arra, hogy október 13-án a köpcsényi táborba vonuljanak. A népfölkelők vezére azonban, valami von Pergelt, nem hajlandó a zsidókat befogadni, ő nem vezet »ilyen szemét népet« mond nagy büszkén, inkább kész egy második husvéti kravall fölidezésére. A zsidók ügyét azonban Pauer parancsnok a magáévá teszi és diadalra is viszi, von Pergelt pedig távozik vezetői tisztségéből. Közben a megbántott zsidók egy része elszéled, a másik azonban a táborba indul és részt vesz a szerencsétlen schwetsháti ütközetben. Toborzójuk, Korn Fülöp, később a német légióba lép és mint annak századosa küzd a végig a szabadságharcot.

Nem is kételkedhetik ezek után elfogulatlan ember abban, hogy a zsidók mindütt követték a magyar kormány fölszólítását és beléptek az önkéntes csapatokba, épúgy, mint bizonyos, hogy a honvédsereg számára való ujoneczozásnál sem hagyták ki a zsidókat sehol, bár kielégítő adatok e tekintetben sem állanak rendelkezésünkre. A magyar hadseregről szóló törvény azonban világosan kimondja: »A most megajánlott ujoneczállítás alá esik Magyarországnak s a kapcsolt részeknek minden állandó lakója, ki életének 19-ik évét betöltötte, sors- és valláskülömbőség nélkül«. Elég érdekes, miként hatott a törvény világos kifejezése, mert pl. Veszprémmegyében a hadkötelesek összeírására kirendelt bizottmányokban mindenütt beveszik a más vallásu lelkészek mellett — a rabbikat is. Ki is állították a zsidó ifjakból a köteles ujoneczokat, ha

csak ritkán akadunk is fennmaradt ujonezozási lajstromokra, melyekből ez kitűnik, mint pl. Pápán, hol 19—22 éves zsidó ujonez 39 volt, akiket felesketésük alkalmával, november 26-án Löw Lipót rabbi buzdít a haza odaadó szolgálataira; vagy Komáromban szeptember 6. és 8-iki összeírásnál 12 zsidó ujonezot találunk. Nem kevésbbé jellemző tény, hogy Budán, decemberben a zsidó ifjak pontosabban jelennek meg a sorshuzás czéljából, mint a más vallásuak és 14 közülök beválik; amire azután a Kossuth hirlapja azt jegyzi meg: piruljon el a budai keresztény polgár a budai zsidó előtt. Sőt Pécs zsidóközsége 3 ujonezot ajánl meg a saját költségén 1848. novemberben, bár a városi tanács elismeri, hogy a »kebelbeli izraelita közönség családjaiban a törvény értelmé szerint összeírás alá eső ifjak jelenleg nem találtattak«. Mindez és hozzá hasonló adatok azonban csak porszemek, melyek itt-ott fenakadtak az idő viszontagságai mellett is és mi csak mozaikszerű képet nyújthatunk arról az elismerésre méltó részvételtől, melylyel a magyar zsidók a fegyverfogható honfiak közé sorakoztak. Mert hisz elment akkor mindenki, aki csak tudott, hisz elküldték anyák a fiaikat, hitvesek a férjeiket, menyasszonyok a vőlegényeiket, hogy a harcmezőn ontsák ha kell, vérüket a hazáért; még serdülő iskolás fiuk is megragadták a nehéz fegyvert, hogy ők is üthessenek egyet a haza ellenségén, kerüljön az bár életükbe. És ha a sok rendkívüli esetből csak egy-egy juthat tudomásunkra, érdemes azt feljegyezni.

Igy Freudenberg Márkus, mint tekintélyes

kereskedő halt el nem régiben Szabadkán, a hatodik gimnáziumi osztályba járt, mikor a szabadságharcz kürtje riadót fujt. Gyenge testalkata miatt nem akarják a honvédek közé bevenni, de ő nem nyugszik addig, míg Mészáros hadügy-miniszter külön engedélyével célját el nem éri. Belép a földvári zászlóaljba, melylyel a híres tiszaföldvári csatában vesz részt, ahol az elesettek között a hivatalos kimutatás szerint, Mayer Mózes és Rosenfeld Lipót önkéntesek is voltak. Majd a 17. zászlóaljba lép át mint tizedes és kitünteti magát a keresztúri csatánál, hol egy hadi kaland folytán az ellenség háta mögé került csapatjával, amiért Klapka hadnagynak nevezi ki. Mint ilyen részesült abban a szerencsében, hogy a Jászberénybe érkező Kossuth lakása előtt a diszörségett vezényli. Résztvett Budavár ostromában, eljutott egész Világosig, de már mint osztrák fogoly.

A sok lélekemelő példa között is kiválik Springer Izsák, székely-udvarhelyi hitsorsos, kinek hét fia harczolt a magyar szabadságért, *a hét Springer testvér*: Dani, Dávid, József, Juda, Mór, Salamon és Samu. Springer Mór, fogarasi lakos, nyugdíjas honvéd-hadnagy, huszár szabadsapatnál szolgált Bem táborában; résztvett az erdélyi dicső harczokban és a fehértemplomi csatában kitüntetvén magát, ezüst érdemkoszorút kapott. Ugyanezt szerezte meg magának Dani fivére, ki b. Kemény Farkas vezérőrnagy megbízottja volt és mint hadi kém kitünő szolgálatokat tett. József mint tizedes szolgált; Bocskai néven élt végül Budapesten. Samu és Salamon Udvarhelyen haltak el, míg Dávid fehervári és Juda, medgyesi lakos.

Igazi honleányhoz méltó, mikor Pserhoffer Anna Pápan völegényét, Fischer Jónást buzdítja, hogy a honvédek közé álljon, amit az meg is tett.

És azok között, akiket a haza vészkiáltása a messze idegenben is meghatott, hogy életük kockáztatásával, a katonai fegyelem semmibe vételével, siettek a haza segítségére, azok között is volt nem egy zsidó.

Ilyen vitézről emlékezik meg Virág Lajos, nádorhuszár naplója október 11-ről, följegyezvén következőt: »Néhány napra ezután Csillag (Stern), egy zsidó születésű fiatal huszártizedes 85 emberrel kísérlette meg a szökést (Rahonitz-ből). De a vakmerő vállalat balul ütött ki, mert a csapatot, 14 ember kivételével, elfogták és lefegyverezték. Csillag valami módon megmenekült s haza érkezővén, a Hunyadi huszárok közé állt.«

Weiner Jakab, bellatinczi (Vasm.) lakos, nyugdíjas honvéd, a Radetzky-huszárezredben szolgált Milánóban, mikor az ottani lazaadás folytán 1848. márcziusban 46 társával együtt dezertál Sumits őrmester vezetése alatt és Felső-Ausztrián át hazaérkezik, hogy a honvédek közé állhasson. Meg is állotta helyét a harc végeig és többször kitüntetve magát, czimzetes őrmesterig vitte.

Bizony, nemesak ott voltak a zsidók a magyar táborban kezdettől fogva mindvégig, hanem ki is tüntették magukat kiváló módon.

»Mindjárt a hadjárat kezdetén, írja Klapka erre vonatkozólag, vitézül és kitüntetéssel harcoltak és később is, egészen a háboru szerencsétlen kimeneteléig és a világosi katasztrófáig. Sokan közülök elestek a különböző csatateréken, nagy részük tisztekké lépett elő, kik közül sokan még

ma is élnek. Többeken a zsidó tisztok közül a csatatéren bebizonyított vitézségükért a katonai érdemrenddel lettek kitüntetve.«

És hozzá csatlakozik Görgey fővezér tanúsága, midőn zsidó katonáiról azt állítja: »Nem emlékszem, hogy védelmi harcunk egész tartama alatt — valaha — akár hivatalos jelentést, akár privát tudósítást vettem volna olyat, mely szerint bármely fegyvernemű csapathoz tartozott zsidó honvéd közlegények, al- vagy főtisztok kisebb mértékben feleltek volna meg honvédi kötelességeiknek, mint akármely más vallásu bajtársaik«. Sőt ellenkezőleg, arról is bizonyoságot tesz a zsidó honvédek mellett, hogy »ezek fegyelmezettségben, személyes bátorság és szívós kitartásban — tehát minden katonai erényben — derekasan versenyeztek többi bajtársaikkal. És miután az osztrák és orosz főhadakkal a honvédsereg épp azon része — a gyászos végű temesvári csatát kivéve — mindig és nem minden jó siker nélkül állott szemben, melyet én vezényeltem, bátran konstatálhatom, hogy a többi önállóan működött magyar vezérek tapasztalatai sem lehettek e tekintetben az enyémnél kedvezőtlenebbek.«

És mi hozzátehetjük, bizonyára nem. Ime, néhány példa az általános vélemények igazolására:

Bogsabányán azok között, kik elsőnek rohantak fel a torlaszokra, Weisz Ignác zsidó közőr is ott volt.

Budavár visszavételénél a sebesültek között voltak a Közlöny kimutatása szerint: Lebovits Dániel, Löwy József, Schwarz Izsák és Spitzer József, azokon kívül, kik könnyebb sérüléseket szenvedtek. Ugyanott nevezte ki Aulich tábor-

nok a siker délelőttjén. Kisfalvi-Klein Jakabot hadnagygyá, tanusított vitézségeért

A branyiszközi szoros hős támadói közül, mert Guyon 5000 embere mind valódi hőssé vált ott, szegényen élt öregségében Budapesten: Ledermann Márk.

Hirsch Lipót közvitéz mentette meg Palánkánál a honvédszászlót, amiért gróf Dessewffy, a századosa katonái előtt háromszor megölelte.

Hoffmann Adolf volt nyíregyházi lakos, nyugdíjas honvédhadnagy, egy keresztény társával együtt mentette meg Bátor Schultz Bódog honvédtábornokot az 1849. április 4-iki bieskei csata után, hogy a megáradt Tápó moesarába nem vészett. A nagysallói ütközetben két sebet kapott és úgy kitüntette magát, hogy Barta Endre kapitánya által ajánlva hadnagyi rangot nyert.

Weisz Ágoston, százados a vitézségi éremmel lett kitüntetve hadi tetteiért; mint magánzó halt meg Komáromban 1890. november 25-én.

Lord József, ki a márczius 15-ikét Pesten élte át, hol akkor üzleti ügyben járt, később a honvédseregben szolgált és tettekkel bizonyította lelkesedését a magyar hazáért, melynek nyelvét ugyan nem beszélte, de melynek odaadó, buzgó híve volt. Századosi rangig vitte a harcstéren és Isaszeghnél szuronydöfés által megsebesült. Majd Görgey csapatánál szolgált és a szabadságharc vége felé maga ajánlkozott, hogy Kossuthnak levelét elveszi Komáromba Klapkához, akit Kossuth kintartásra buzdít levelében. Lord parasztnak öltözve el is érte ezélját és ezzel nagy szolgálatot tett a komáromi ostromlottaknak. A szabadságharc leveretése után is szenvedett Lord hazafi-

ságáért, haditörvényszék több havi fogságra ítélte. Mikor kiszabadult, szülőhelyére, Trencsénbe ment, később földbérlo lett és 1899-ben halt meg Pozsonyban, sajnos azonban már nem — mint zsidó.

Ugyanezt kell mondanunk Csemegi (Nascher) Károly, a híres curiai bíróról és kodifikatorról. A nagy időben gróf Batthányi Kázmér országos biztos megbízásából egy zászlóalj gyalogságot és egy század lovasságot alakított és e csapat, melynek ő volt őrnagya és parancsnoka, végigküzdötte a bánáti és bácskai hadjáratot, míg nem Lugosnál tette le a fegyvert. A temesvári várban hosszabb fogságot szenvedett el, majd a haditörvényszék a császári seregbe sorozta be, de alkalmatlannak találtatott és hónapok múlva, miután felülvizsgálaton ment át, elbocsátották.

Aranyi-Goldner Károly, huszárőrnagy, kiváló módon felelt meg hivatásának. 1848. augusztus 28-án Écskánál még mint főhadnagy verte vissza a szerbeket, majd október 13-án mint százados kergeti szét a zichyfalvi őrség élén a közelben táborozó szerb csapatot. A szerencsétlen végű vizaknai csatában őt is elfogták és Nagy-Szebenben zárták el, ahonnan azonban egy hónap múlva kiszabadult, mikor Bem ritka dicsőséggel bevette a várost márczius 11-én. Május 5-én mint őrnagy megtámadja Oraviczánál az ő 800 emberével az 1300 főnyi osztrák őrséget és kemény harc után beveszi a várost. Az utolsó ütközet, melyben részt vett, a szászsebesi volt augusztus 1-én, azután nemsokára — külföldre menekült.

Aranyi-Goldner Mór, százados, Czibakházánál 1849. februárban gróf Leiningen tábornokot mentette ki merész támadása által a fogságból.

■ Csutak Kálmán, aradi fogsága alatt irt adataiból a következőt emelhetjük ki: »Külön említést kell tennem egy Weisz Antal nevű héber származásu fiatal honvédről, ki magát a többiek között bátorság s hadi gyakorlatokban való jártassága által kitüntette, miért is őt később hadnagygyá léptette elő a kormány, a világosi örök emlékű catastropha azonban már mint főhadnagyot találta. Mindenütt látni lehetett őt, hol a csata leghevesebben folyt s nem ritkán szigorú parancs s fenyegetéssel valék kénytelen saját állomására visszarendelni«.

Az ilyen emlékek előtt mindenkinek hazafias tisztelettel kell megállani és csak azt sajnálhatjuk, hogy e nekünk különösen drága emlékek nagy részét elnyelte a feledésnek feneketlen sirja, amelyből nincs számukra föltámadás.

Ösztozik különben e sorsban számos ténye és emléke a szabadságharcznak, ami nemcsak zsidókra vonatkozik. Így az elesettek számát és neveit sohasem lehetett pontosan megállapítani, mert a csapattestek nem küldték be jelentéseiket az illetékes helyre, hogy az megőrizte volna az utókor számára. E tekintetben valóban ür marad a szabadságharcz történetében.

Eddigi adatainkhoz, melyek tárgyunkat különböző oldalról világítják meg, egy minden részletében érdekes és fontos levelet tölthetünk, melyet az ez évben elhalálozott Mikár Zsigmond, központi honvédegyleti titkár intézett 1898-ban, az időközben szintén elhunyt Bläuer Ignác századoshoz, hogy azzal nagyobb munkám célját szolgálja:

»Megkerestél engemet az iránt, hogy közöl-

ném véled: mit tudok én magyar zsidóinknak az 1848-49-iki szabadságharcznak nevezett önvédelmi hadjáratunkban tanusított részvételükről?

A megkeresés felette megtisztelő tetőd és jogosult is két irányban: 1. mert csakugyan számosan vettek részt, s ha tekintetbe vesszük azt, hogy a zsidók — mint olyanok — a társadalmunkban számot nem tettek, annyival inkább figyelmet érdemel a kérdés; 2. jogosan fordultál csekélységemhez, mert fel kellett tenned, hogy mint azon egyén, ki közel 40 éve szakadatlanul foglalkozom az említett évekbeli harcok, ma már »öreg honvédeknek« nevezett egyéni dolgaikkal, a legbővebb alkalmam is lehetett »a zsidókról kizárólag is« a legtöbb megjegyezni valót — legalább is — emlékezetemben megtarthatnom.

De hát valljuk meg őszintén, ki foglalkozott komolyan ezzel, mint valamely önállóságra számító dologgal? Avagy mit tapasztaltál erre nézve első sorban rólam egyebet, mint azt, hogy valahányszor egy-egy zsidóval ismerős lettem, olyanul, ki 1848—49-es sorainkban harczolt, nem-e bizonyos meglepéssel, talán örömmel, s megnevezve őt különösen, mint zsidót, mutattam be egykori bajtársainknak.

Sőt állithatom, de hallhattad is, hogy honvédegyleteink megalakításától (1867. tavaszán) a mai napig fentartottam azt az elvet, hogy a budapesti honvédegyletben, melylyel a honvédséget kezdeményeztem, mint a honvédegyleteink központjában is, hogy a lehetőség szerint mindig legyen a választmányban vagy bizottságokban egy-két zsidó volt kombattans.

Mindezzel azonban, ha jeleztem is annyira, hogy a zsidóság részt vett az 1848—49-es honvédseregünkben s hogy hazafias értelmiségünk, főleg pedig az említett évekbeli honvédek a volt zsidó honvédtársakat értékük szerint apprecziálni tudták, úgyannyira, hogy e téren a zsidók részéről soha sehol, a legesekélyebb panaszt sem lehetett eddig hallani, s nem is képzelem, hogy honvédegyleteink keretében ez iránt valahol alkalom vagy ok mutatkozhatott volna; mégis csak nagyon távolról közelíthetem meg — a magam szerény felfogása szerint legalább — azt a pontot, amelyben határozott állítással mutathatnék a számra, hogy megközelítőleg legalább ennyien vagy annyian voltak a sorainkban.

Tény azonban az, tagadhatatlan tény, hogy a honvédségünkben volt zsidók között — a saját számarányukhoz képest — több volt a kiváló egyén, mint aránylag a más népfajokból.

Érdemes lett volna, hogy legalább is mióta honvédegyleteink fennállanak, erre nézve jegyzetek tétettek volna, ha egyáltalán van ennek a dolognak valamely értelme vagy értéke; ma azt kimeríteni s mint valamely tökéletes tartalmu adatot összeállítani, tökéletesen lehetetlen, de talán hiányzik is hozzá a magasabb cél, mert említett évekbeli örökké emlékezetes honvédségünk vallási vagy népfaji dolgokkal absolute nem foglalkozott.

Soha testvériesebb összefüggés valamely hadseregben nem létezhetett, mint az az 1848—49-iki honvédségben meg volt!

Számarányban nem örömet szóllok a dologhoz, mert találkoztam egyénekkal, kik számos

ezrekre szeretik tenni a volt zsidó honvédek létszámát, ami egyáltalában nem állhat; annyival érdemesebb egyénileg foglalkozni a dologgal.

Kezdem ennél fogva saját ezredemnél, — a 9-ik huszárezrednél — amelyben 3 egyént ismertem, Goldberger Samu főhadnagy, Friedmann Mór őrmester (zsinórverő) és Schönfeld Samu, szintén őrmester. Szóllok az egész ezredről azért, mert megjövén 1848. kora elején az ezredhez a rendelet, hogy a tavasz folytán az a hazába fog helyezettetni, az ezredes az ezredet tetőtől-talpig újjá öltöztette, ami végből 130 mesteremberrel Austerlitzbe lettem rendelve, hol pár hónap alatt el is készülvén, május hó 2-ik felében Trencsén szép völgyében be is vonultam a hazába.

Enlített munkálkodásom alatt az ezred mindannyi 8 századából volt egy-egy káplár, s ez a társaság nekem alkalmat nyújtott az egész ezred viszonyairól teljes tudomást szerezhethetnem, s így Friedmann strázsamesterről elmondhatom, hogy p. o. a nagy lovassági összecsapásnál vetélkedve egy másik őrmesterünkkel (német ember és vívómester volt, mielőtt ezredünkbe belépett, ahol azonnal őrmesteri rangban fogadtattott) pár perczig egy helyen álltak s a köröttük forgó német lovasoknak, kinek jobbról, kinek balról tapogatták meg a füle tövét, míg aztán maguk is a már jó távol, Moórban futó huszártársaik után indultak. A német strázsamester iriggy dühből a zsidónak háborút üzent; a másik strázsamester (Schönfeld Samu) végigharczolta a hadjáratunkat s besoroztatván aztán közkatonának az I. számú huszárezredbe, ott megint összejöttünk és a Schönfeld Samu csakhamar megint visszanyerte rangját.

A Goldberger Samu pedig nemcsak mint katona, de későbbben mint hazafi is kiváló volt. Midőn 1849. februárban Görgei Arthur hadserege a Rozsó felé elfutamodott gróf Schlick hadtestét megközelítette, G. S. főhadnagy lett kiküldve félszázaddal Schlick távolságáról biztos tudomást hozni; feladatát úgy oldotta meg, hogy huszáraival az egész éjjelen át addig száguldott, míg bizonyítékul az ellenfél elővédjéből egy gróf Civalart ezredbeli dzsidást fogott és reggel magával hozta.

A lezajlott hadjárat után a derék fiut köz-katonává sorozták egy gyalogezredbe, gyakori leveleket váltottunk, állapotát, vagy talán még inkább a közállapotokat annyira szivére vette, hogy a bécsi katonai tébolydába jutott, hol 1852-ben, midőn a hadsereg központi lovardájában vettem részt, s megint láttuk egymást, irigyelt, de nem örömet látott a megváltozott arany zsinórzatu öltönyben. Én azon év végével haza bucsuztam, ő még ott maradt, nemsokára azonban — édes anyja levele szerint — szíve megtört, kiszenvedett.

Ez a vitéz lett volna az egyedüli, ki az említett 9-ik huszárezredből — a főtiszti kar ajánlatára — érdemjellel leendett vala kitüntetve, de ez sem teljesedett be; pedig az az ezred sem volt az utolsók közül való!»

Hogy az a vitéz főhadnagy mennyire megérdemelte volna a kitüntető érdemjelet, bizonyítja a felhozottakon kívül a következő jelentés is, mely a Közlöny 1849. július 15-iki számában foglalt helyet: »Goldberger 9-ik huszárezredbeli főhadnagy a Szent-Márton melletti ütközet alkal-

mával az elszéledt lovasságot jeles vezénylői gyorsasággal össze- és fölállítván, ezen csapatjával a gyalogságunkat üldöző két kozák osztályt nemcsak visszatartá, hanem tettemes veszteséggel vissza is nyomta, miáltal a részünkrőli nagyobb veszteséget megakadályozá, mely hősies tettét, s hazája iránti lángszerelmét nevezett főhadnagy úrnak dicső elismeréssel bocsátjuk tudomására a közönségnek«.

»Ismertem — szól tovább a nagyérdekű levél — másutt is hadjáratunk alatt zsidó honvédtársakat, de nem sokat. Így az I. honvédzászlóaljból, mely Pesten alakult, az egész hadjáraton át láttam Klopstock Mórt, gyönyörű szép, 18—19 éves fiatal volt; egy alkalommal egy ágyu gázolván rajta keresztül, nyomorékan került haza, itt nyomorog a fővárosban.

Többet ismertem a 14-ik honvédzászlóaljban, mely szintén Pesten alakult, névszerint Becsági (Ehrenzweig) Miskát, ki századosi rangig felvitte; a két Perlgrund fivért, mindkettő őrmester, s ugyanabban a zászlóaljban volt Hazay-Hauser Lipót, ki mint nyugalmazott főhadnagy ma is még Budapesten él, úgyszintén a két Weisz fivért, mindkettő csonkakaru.

Többekkel ismerkedtem meg, mindenestre a hadjárat után, a honvédigazolások folyamata 30 éven át bővebb alkalmat nyújtott rá.

Így Aradon él Tishti Lajos, kiváló hirlapszerkesztő, ki ugyan már, mint tudom, nem zsidó, de 14 éves zsidógyermek gyanánt iett Sátoralja-Ujhelyen honvéd s mint tűzér végigküzdte a hadjáratot; ugyancsak Sátoralja-Ujhelyen halt meg Jung Simon, mint nyugdíjas, egykori honvédhadnagy.

A biharvármegyei honvédegyletből származott fel a fővárosba Grosz-Csatáry Lajos, ki az 1848–49-es honvédségben századosi rangig felvitte, most a magyar államvasutak igazgató orvosa gyanánt a miniszteri tanácsosi rang tiszteletét élvezi. »Bémet, erdélyi hadjárata alatt, mint hadsegéde, egy orosz tábornok támadás alkalmával, személyes vitézséggel megmentette. Herculesi erejű!« (Jókai.)

De ki ne ismerné Csemegi (előbb Nascher) Károly nevét, ki az országnak egyik első jogásza; 1848–49-ben az egész hadjárat alatt nemzetőri őrnagy gyanánt vett részt. Ennek testvére Csemegi Ignác 1849-ben főhadnagy, a jelenlegi honvédségből kapitányi rangban van nyugdíjazva.

A fővárosban élt Grosz Henrik, volt honvédségi élelmezési őrnagy, ennek öccse Grosz Mór, ugy Egyessy Vincze és Teitelbaum Albert élelmezési századosok, mindhárman a mily szegényen mentek 1848-ban a honvédségbe, épp oly szegényen jöttek 1849. végével abból vissza.

Hasonlókép Szakács József volt főhadnagy, ki nyomorában leginkább egy katolikus plébánosnál talál támogatásra, aki alatta, mint altiszt szolgált és midőn ezen plébános évek előtt országos képviselővé lett választva, ő látta el a kellő pénzerővel, hogy kettőjük számára illendő lakást tarthatott és együtt laktak.

Kiváltak annak idején az orvosi pályán Kunewalder Zsigmond, ki törzsorvosi rangig felvitte, Adler Károly, Bleucher Lipót, Deutsch Bernát és Goldner Miksa, mint százados és főhadnagy rangbeli főorvosok.

Vannak ezeken kívül, kik fegyverrel a kéz-

ben szolgáltak és ott emelkedtek törzs- és főtisztí rangra. Így Goldner-Aranyi Károly, huszárörnag, Singer-Dallos Elek, ki a jelenlegi honvédségből mint alezredes ment nyugdíjba; a híres Bettelheim-Gajáry Antal huszárkapitány, Kövy Zsigmond tüzérszázados, kinek a csatatéren vitte el az ellenség golyója egyik lábát.

Dr. Halasy Vilmos, ki mint egykori hadnagy Veszprém-ben, a honvédegyletnek tisztos elnöke. Komárom vára hadseregéből megemlítettő Hollaender Leó, ki élelmezési főbiztos gyanánt, őrnagyi rangban teljesítette hazafias szolgálatait és Bleuer Ignác százados, ki az utolsó levélbeli tudósítást vitte Komárom várából Görgey Arthur tábornokhoz és onnan Görgey válaszáat vissza is hozta.

Nem nagy azoknak száma, kiket itt felsoroltam, vannak és voltak bizonyára még sokan, kik az egykori babérkoszorus honvédségben, ki fegyverrel kézben, ki más minőségben teljesítette hazafiui köteleességét, s mondhatom részemről — bőséges tapasztalat alapján — hogy a hadjárat végével a legjobb visszaemlékezéssel térhetek abból vissza, mert a fegyvertársak a legjobb indulattal szólottak róluk minden alkalommal és szólanak jelenleg is, ha szóba jönnek.«

Ima, a nagy idők egyik elfogulatlan szemtanujának rövid visszaemlékezése is csak azt bizonyítja, hogy sok figyelemre és feljegyzésre méltó adat veszett el számunkra az 1848—49-es zsidó honvédek dicső történetéből.

Nem kell azért is azt hánytorgatnunk, vajjon igaza lehet-e Einhorn Ignácznak, ki azt írja 1851-ben, hogy a zsidó honvédek száma 20.000 volt, vagy akár csak Korn Fülöp honvéd-

századosnak, ki 1852-ben azt állítja, hogy 10 000-nél több zsidó harczolt a vitéz honvédségben; ezt bebizonyítani úgy sem tudjuk, de ez nem változtat semmit azon az elvitázhatlan tényen, hogy a magyarországi zsidók 1848—49-ben tényleg nemcsak a köteles ujoncok számát állították ki, amit semmi esetre sem engedtek el nekik, hanem épp úgy, mint a többi magyar érzelmű felekezetűek, önkéntesen, igaz lelkesedéssel szállottak seregesen táborba a magyar haza védelmére.

Megállapíthatjuk továbbá azt az érdekes tényt, hogy a magyar zsidók, kik hazánkban évszázadokon át teljesen ki voltak zárva a katonai pályáról, hisz törvény értelmében pénzzel kellett megváltaniok a tényleges szolgálatot, akik tehát nem voltak a katonai hivatására nevelve és szoktatva, mégis egyéni kiválóságuk és rátermettségük által méltó helyet biztosítottak maguknak a 48-as honvédségben. És épp szabadságharcunkban, midőn úgyszólván varázsütésre termettek elő a harcra kész magyar csapatok, amikor tehát nem a katonai kiképzés és gyakorlat, hanem a veleszületett képesség, a természetes ész és tehetség volt, az egyéni bátorságon és lelkesedésen kívül, a mértékadó, valóban nem kicsinylendő fontossággal bírt a zsidóknak e tekintetben bebizonyított faji tulajdonsága, mely egyedül képesítette a magyar zsidókat is arra, hogy a háboruban döntő befolyással bíró tisztikar számára oly kiváló mértékben szolgáltattak hasznos, kifűnő anyagot.

Vezérlő egyéniséget a harcztot intéző táborok részére nem szolgáltathattak a zsidó honvédek, erre hiányoztak náluk az összes előföltéte-

lek; csapatparancsnokokat is csak néhányat, akikről már szoltunk, de anélkül, hogy túlzott következtetésekbe bocsátkoznánk a zsidó honvédek működését tekintve, azt be kell látni minden elfogulatlanul ítélkezőnek, hogy a szabadságharc egész folyásában nevezetes tényezőt képeztek a zsidó honvédek és honvédtisztek, ha nem is számuknál, úgy egyéni súlyuknál fogva.

Ezt látjuk abból a névsorból is, melyet az 1848—49-es zsidó honvédek neveiből sok utánjárassal összeállítani birtunk és mely a teljességet meg sem közelíti. Ezt elérni lehetetlenség immár, de az a hiányos névsor is, e füzet végén, kiváló fontossággal és rendkívüli érdekességgel bír számunkra, az ősök hazafiságát és áldozatkészségét utánzó utódok számára.

Ha azonban a zsidók részvételénél a 48-as függetlenségi harcban a fősúlyt a személyes, fegyveres szolgálat kimutatására helyezzük is és ennek föltétlen elismerését szorgalmazzuk, rá kell azért térnünk még egyéb szolgálataikra is, amelyekkel nem kevésbé bizonyították hűségüket és ragaszkodásukat a magyar hazához.

Mikor a hazát vész fenyegette, a kormánynak pénzre volli szüksége, hogy feladatainak megfelelhessen; minthogy pedig nem állt az rendelkezésére az állami jövedelmekben, a polgárok jó szívéhez fordul, adakozásra szólítván fel őket. És mikor országszerte csodásan nyilvánul a magyar hazafiság áldozatkészsége, mikor a haza esdő szavára megnyílnak nem az erszények, hanem a szívek és nem volt oly szegény hazafi, aki ne örömmel tette volna le filléreit a haza oltárára, aki boldognak ne tartotta volna magát, ha ado-

mányát a hon védelmére felajánlhatta, akkor mindenütt jelentkeztek a zsidók is. Ahol a bizottságok gyűjteni mentek az egész országban, szegénynél és gazdagnál egyaránt bekopogtatva, a zsidók mindenütt készséggel járulnak a többi polgárokkal egyetemben a gyűjtéshez. Ezt bizonyítják az egyes levéltárakban megőrzött adakozási lajstromok, ezt a hivatalos lap kimutatásai.

Lehetetlen volna, ha akarnánk is, amint-hogy azt szükségesnek nem tartjuk, kimutatni, hogy az állam pénztárába befolyt néhány millió forint adományból mennyi volt a zsidók része; de azt kimutathatjuk, hogy a zsidók tudták 48-ban is, hogy nekik többet kell tenniök, hogy elismerésre találjanak, nekik jobban kell kitűnniök, mint más vallásu polgártársaiknak és azért amellet, hogy a közös gyűjtéseknél adtak, külön is elhozzák áldozataikat egyesek és hitközségek. És azok a kapzsinak tartott zsidók nem is az utolsók között vannak, hanem előljárnak a leg-szebb példákkal, úgy, hogy joggal írja »A Jövő« 1848. december 12-én: »És ha önkéntes áldozatra tesz fölhevást a haza, a zsidóság sohasem marad hátra. Példákat tudunk, hogy a közép-szerű vagyonu zsidó ugyanazon helységben többet áldozott önkéntesen nem rég is a haza oltárára, mint dúsgazdag földesura.«

És bizonyára jellemző, hogy az első adakozók között jelenik meg a pesti zsidó hitközség 50.000 frttal, amellet, hogy tagjai között külön gyűjtést rendez és még vagy 40.000 frtot szolgáltat be ez uton. De még többet is tesz; ugyancsak a gyűjtés kezdetén leszedi templomában a tóra ékszerreit és 856 ezüstjét felajánlja a hazá-

nak, úgy mint a pesti szent-egylet: Chevra Kadisa 1193 lat ezüstjét. Hozzájuk sorakoznak tehetségük szerint a budai és ó-budai hitközségek, valamint a vidékiek. És a hitközségek rabbijai nemcsak szóval, de tettel is buzdítják hiveiket a nemes munkára; Singer Péter, várpalotai rabbi ezüst serlegét, Perls Mayer, bonyhádi rabbi szent edényeit, Kohn Schwerin Götz, bajai rabbi ékszereket és ezüstöt, Becher Gábor Mayer, köttsei rabbihelyettes czin-szédertálját adja oda adományul a szent célra.

És pedig nemcsak kezdetben, de egész a harc végeig mindenütt vetélkedtek a zsidók áldozatkészségben a többi polgárokkal. Ahol szükség volt, és bizony abban a vészes időben igen sok helyen volt szükség, az önkéntesek, népfölkelők vagy honvédek felszereléséhez segítséget nyújtani, ott nem maradtak el.

És mikor a háboru mindjobban szedte'áldozatait, szaporodtak a sebesültek és az országnak nem volt elég eszköze, hogy a súlyos feladatnak megfeleljen, megint a honfiak és honleányok áldozatkészségéhez fordul. És ahol tábori kórház volt, ahol sebesültek számára valamit gyűjtöttek, ott nem hiányoznak a zsidók sem. Ott vannak, a hivatalos kimutatás szerint, a lipitói magyar sereg számára fehérruhát adakozók között, úgy, mint Féltorony és Nezsiderben felállított tábori kórház felszereléséhez hozzájárulók, a lajtai tábor részére, a debreczeni tábori kórházban levő sebesültek számára élelmezést, fehérruhát és ágyneműt gyűjtők és adakozók között; nemkülönben a nagy-károlyi, naszódi, besztercei és miskolczi kórházak szükségleteit fedezők között.

És nemesak elkerülhetlen, kötelező adakozásoknál találjuk őket, hanem olyan szép és nemes példákat nyújtanak buzgalmukban zsidó férfiak és zsidó nők, hogy azok abban a csodálatos versengésben a hazáért is feltűnnek. Így pl. Langsfeld Fülöp a pesti zsidó nők között három hét leforgása alatt oly tekintélyes gyűjteményét a fehérruha, ágynemű és tépetnek szállítására a katonai kórházba, hogy külön elismerést érdemel. Hasonlóképpen végeznek Pollákné és Spitzerné asszonyok, kik szintén kizárólag hitsorsosaik között rendeznek gyűjtést, melynek eredményét 1848. decemberben szolgáltatják át dr. Stáhllynak. Vagy pedig Kunewalder Józselné és Eleonora, Grünhut Sarolta, Róth Mari, Vaisz Józsefné, W. Z. Popper asszonyok és Fischhof Dávid, »akik — így írja a Pesti Hírlap 1849. máj. 26-án — Pestnek ostromállapotában a magyar hadseregbeli sebesült harcziak számára lassanként gyűjtögetett fehér ruhanemű és tépetkészleteiket dr. Hrabovskynak a hadsereg nevében tett egyszeri felszólítására, olly mennyiségben küldték a radikál kör épületébe, hogy a helybeli kórházak szükségletén kívül a komáromi várban fekvő sebesültek számára is szép mennyiséget lehetett már ebből elküldeni. Följegyzést érdemel különösen Fischhof Dávid szegényes zsidó azon nemes tette, hogy ő még a bitorlók ittlétében mind maga, mind a fölszólított ismerősök által készített tépetből és ruhaneműekből ernyedetlen buzgósággal annyi készletet gyűjtött össze, hogy már eddig a körbe szekérszámra nehányszor szállított ilyeket.« Tény, hogy a zsidók megtették e téren is kötelességüket, egyé-

nenként és községenként, ha nem is lett ez mindig külön az ő nevükben följegyezve, amit a hazafias adakozók bizonyára nem is kívántak.

De bár rendkívül fontosak, sőt nélkülözhetlenek voltak ezek a kegyes adományok, mikor rendes úton lehetetlen volt előteremteni mindazt, amire a rendkívüli viszonyok között szükség volt, de még fontosabb és kiválóbb volt az a személyes szolgálat, melyet a sebesültek ápolása és gyógyítása megkívánt és melyből orosz-lánrészt vettek ki *a zsidó orvosok*.

Ismeretes tény, hogy mindenütt az orvosi pálya volt az első a tudományos pályák között, mely a zsidók előtt megnyílt; így volt ez hazánkban is már a 18-ik század végén és azért zsidó orvos volt már elég, mikor zsidó ügyvéd-ről még hallani sem lehetett. Tény az is, hogy a szabadságharczban a katonai orvosok jó része zsidó volt, akiknek áldásos működését nem lehet általános szólamokkal méltatni; hisz ha valahol, úgy a háboruban megbecsülhetlen, állami és emberbaráti szempontból az orvosnak ezer meg ezer esetben igazán életmentő tevékenysége.

A zsidó orvosok pedig, bátran elmondhatjuk, megfeleltek annak a rendkívül súlyos és nagy feladatnak, mely épp a szabadságharczban, az egészségügyi intézmények hiányos voltán sokszoros teherrel nehezedett rájuk és társaikra. Nem egy zsidó orvos emelkedett a harc folyamán törzsorvosi rangra, számos volt közöttük a főorvos és kórházigazgató; különösen beváltak a hirtelen szükségessé vált tábori kórházak szervezésében.

Ime tehát, ott voltak a zsidók az adomá-

nyozók és az egészségügyi szolgálatot teljesítők között, csak úgy, mint más felekezetű polgártársaik, gyakran a legelsők között, de ott voltak egy másik, hasonlóképp kiválóan fontos téren, hol úgyszólván egyedül uralták a helyzetet és ez volt — *a különböző szállítások tere.*

A magyar hadsereg szállítói legnagyobb részét zsidók voltak, ami nem is igen lehetett másként, miután a kereskedelem majdnem kizárólag az ő kezükben volt, és ezen a téren voltak a leginkább nélkülözhetetlenek és teljesítettek rendkívüli szolgálatokat. Mert élelem és ruha nélkül a legvitézesebb hadsereg is elveszti erélyét és halad a demoralizáció lejtőjén lefelé.

A magyar hadsereg nem létezett, mikor az országot a háború örvényébe hajtotta a bécsi kamarilla; annál kevésbbé létezett a hadsereg számára szükséges kellékek készlete. Hiányzott minden, amire hadseregnek nemcsak háboruban, de békében is szüksége van. Tény bizony, hogy könnyebb volt összetoborozni a zászlóaljokat, mint azokat ruhával és felszereléssel ellátni. De eleinte csak ment valahogyan. Mikor azonban az ellenség itt volt és elzárta a határokat, másként lett minden. Az országban magában, ipara egyáltalában nem lévén, elegendő készlet nem volt, külföldről pedig csak életveszélyes csempészség útján lehetett kisebb-nagyobb mennyiségű árut behozni, amihez azután a zsidóknak évszázados foglalkozás által kiélesedett kereskedői, vállalkozói szellemére, vagy ha úgy tetszik, furfangjára volt szükség. Ekkor azután a zsidók megfizethetetlen szolgálatot tettek a magyar hadseregnek, szállítván számára mindent, amire szüksége volt.

Jól tudta ezt az osztrák vezérek mindegyike. Windischgrätz azért jelenti ki 1849. február 11-iki proklamációjában, hogy miután tudja, hogy főleg a zsidók a »rebellisek« szállítói, minden zsidót, kit ilyen vétségen rajta kapnak, hadi törvényszék elé állíttat, a hitközség pedig, melyhez az illető tartozik, 20.000 frt sarczot fizet. Tényleg nyílt is alkalma neki és másoknak is a zsidókat ezért a bűnért alaposan megsarczolni.

És ha a szabadságharcz leveretése után Haynau és a katonai parancsnokság folyton azt hangoztatja, hogy a magyar zsidók büntetést érdemelnek, mert »a Magyarországon levő izraeliták legnagyobb része érzelmeik és gonosz cselekvésmódjuk által előmozdították az ottani forradalmat, mely az ő közreműködésük nélkül soha sem nyerhetett volna oly terjedelmet«, akkor természetes, nem érthetjük ezt a fegyveres szolgálatra, melyben a zsidók számarányuknál fogva minden buzgalmuk mellett is csak megfelelően kis mértékben vehettek részt, de igenis lefoglalhatjuk teljes mértékben a magyar hadsereg zsidó szállítói számára.

Érdekesen beszéli el Eötvös Károly a maga utólérhetlen modorában (Utazás a Balaton körül I. 154—160. l.), miként szerezte meg Brachfeld Arnold lókereskedő a horvátok betörése előtt a Mészáros hadügyminiszter által kívánt 900 huszárlovát 8 nap helyett 4 nap alatt. Mint mozgósította az ő sáfárját, Krausz Adolfot, az ő lókupeczeit, kiknek egyike külömb volt a másikonál. Zsámbékon a Fischer, a Dávid és a Fülöp zsidók. Csepelen, Sziget-Szt.-Miklóson, Laczházán a Szunyog, az Engel és a Hermán; Veszprémben

Bojnitzer, Sárbogárdon a Kohn Mózes és a Kohn Simon, Fehérváron Krausz, Czecczen Braun és így tovább, mind kész a haza érdekében szép szóért megtenni azt, amit pénzzel megvásárolni nem lehet.

És bizony nem egy kereskedő zsidó játszott az életével, csakhogy a magyar hadsereg részére szállítását eszközölhesse, főleg mikor a változó hadiszerencse folytán egyes városok és vidékek hirtelen osztrák kézre kerültek, amely ezután a »felforgató párttal szövetkezőket« kiméletlenül üldözte.

Hogy kik voltak névszerint azok, kik a magyar ügyet e téren igazán önfeláldozóan és pótolhatatlanul szolgálták, vagy akik ezért különféle üldöztetésen mentek keresztül, azt megállapítani nem tudjuk, de ez végre is mellékes. Tény az, hogy a zsidók, mint egyes kereskedők és szállítók is megtették hazafias kötelességüket és pedig bátran állíthatjuk, hogy inkább mint hazafiak, sem mint kereskedők vállalkoztak a szállítás nehéz munkájára, mert bizony nem kecsegtetett ez valami biztos haszonnal, mikor a magyar kormánynak nem volt elég pénze a szükségletek fedezésére és csak a kibocsátott papírpénzre, mint biztosíték nélkül való kölcsönre volt utalva, amellet pedig rendesen hitelbe vett és fizetési képessége gyakran képtessé vált a háborúnak bizonytalanságában.

A zsidók azonban a magyar ügyért lelkesedtek és ezért támogatták azt minden módon tőlük telhetőleg; azért voltak a kormánynak segítségére a magyar pénz értékesítésének nehéz munkájában; azért terjesztettek a magyar győzelmek-

ről híreket, gyakran nem is a szomorú valóságnak megfelelőket; azért lettek a magyar hadseregnek ügyes és megbízható kémei, amint Windischgrätz mindezt szemükre veti az ő proklamációiban.

Ezen kívül még egy téren kitűntek, éles eszükkel és tollukkal egyaránt a magyar függetlenség és szabadság érdekében harczolva, és pedig: *a hirdalpirás terén*. Jelentékenyek voltak e tekintetben; Mauksch Benedek a »Pesther Zeitung« szerkesztője, amikor az a magyar ügyet szolgálta; Einhorn Ignác »Der Ungar« munkatársa, majd »Der ungarische Israelit« szerkesztője. Klein Ármín, ki a »Der Ungar« című napilapot 1842-ben alapította és 1848. közepéig szerkesztette, igen bátran küzdve a magyarság igazáért Főmunkatársai voltak: Diósy Márton, ki a szabadságharcz idején a miniszterelnöki hivatalban nyert titkári állást és dr. Saphir Zsigmond, ki »Der wahre Ungar« szerkesztője lett; Heilprin Mihály, ki 1849. júniusban a belügy-miniszterium irodalmi osztályában működött, mint fogalmazó. Nem az utolsók közül való dr. Vasfi-Eisler Mór, az »Opposition« szerkesztője és dr. Zerffy-Hirsch Gusztáv, ki 1848. elejéig »Die Morgenröthe« szépirodalmi lapot szerkesztette, majd a »Reform«, később »Der Ungar« szerkesztője lett. Mindezek többnyire ugyan német nyelven de igaz magyar érzéssel szolgálták a haza ügyét a legtisztább odaadással.

Mindaz azonban, amit mi itt csak halovány fényvel világíthatunk meg, amint az átszűrődik hozzánk a szórványos adatok gyűjtölencsében keresztül, ami a magyar zsidóknak a magyar szabadságharczban való odaadó részvétét és bá-

mulatra ragadó viselkedését illeti, az a maga lüktető elevenségében és tiszta világosságában volt ismeretes a magyar független kormány előtt, mely azért nem is akarta előbb beadni a kulcsot, amíg jóvá nem tette nagy mulasztását, melyet a magyarországi zsidókkal szemben elkövetett.

Szegeden, a nemzetgyűlés utolsó ülésében, 1849. július 28-án terjesztette be Szemere Bertalan belügyminiszter rövid törvényjavaslatát a zsidók egyenjogusításáról. A nemzetgyűlés egyhangulag, lelkesedéssel tette azt magáévá. Ha azonban a törvény formailag meg is volt, gyakorlati értékkel nem bírt, mert végrehajtására nem is gondolhatott már a magyar kormány. attól elkésett. Mindazonáltal nagy jelentőségű tény volt az, hogy a nemzetgyűlés végóráiban ezt a törvényt meghozta és még inkább az a mód, melylyel ezt tette, mikor egyhangulag csatlakozott ahhoz, a magyar zsidókat valósággal glorifikáló beszédhez, melyben Szemere a magyar haza és közvélemény osztatlan elismerését fejezte ki a zsidók eléggé nem dicsérhető magatartásáért.

Ez a beszéd felért egy szép tettel és ez nekünk örök időkre büszkeségünk marad, fényes bizonyítvány számunkra, melyre mindig önérzettel hivatkozhatunk, ha a magyar szabadságharczról és a zsidókról van szó.

»Méltóztassanak megengedni, így szólt Szemere, ha azoknak ismét elegendő nem tehetek, akik a formához most is szerfelett ragaszkodnak, meg nem fontolván, hogy forradalmi időben a formák elveszítik a hazát, békés időben megmentik. Azonban kénytelen vagyok a t. ház figyelmét egy nagy elvire, egy néposztályra felhívni.

Én Magyarországot most úgy képzelem, hogy ennek különböző népei össze vagynak gyűlve egy lakomázó nagy asztal körül. Az asztalra el van rakva a népek vagyona, élete, békéje, szabadsága, becsülete, dicsősége, szerencséje, reménye a jövődönék, áldás a maradéknak. Magyarország minden népei az asztal körül vannak és védelmezik az utolsó csepp vérig, a halálig. Oldalt áll azonban egy néposztály, mely szintén védelmére kelt a kincsekkel megtelt asztalnak, pedig az ő szabadsága nincs az asztalon, az ő jogai azon jogok között, melyeknek megvédésében résztvett, ezen asztalon nincsenek biztosítva, tehát úgylátszik idegen jogot, becsületet, szabadságot védelmez, ontván azonban vérét a többivel egyenlőn. Ezen néposztály a zsidó néposztály. (Éljen).

Uraim, ha a zsidó nép szinte ott van a csatatéren, és vérét ontja egy oly hazáért, melynek ő még nem kijelentett polgára, ha ő vagyonát, életét örömet feláldozza azon szabadságért, melyet csak reményl, azon jogokért, melyeket még nem bir, mit birnak a többiek, kik vele harcolnak, az igazság kívánja, hogy míg egyrészről az ellenség még nagyobb számokkal, terhekkel tetézi, mint a többi népeket, eljött az idő, hogy a nemzetgyűlés azon szent elvi kijelentését tovább ne halaszsa, miszerint a zsidók is a hazának polgárai (Igaz), jogban, kötelességben (kitörő éljenzés) a többiekkel egyenlők.

Én azon magyarázatot, ha csak a t. ház nem kívánja, melylyel a törvényjavaslatot kísérem, nem fogom felolvasni, nemhogy a ház ne untassam, hanem mivel a törvényjavaslatban oly

igazságok foglaltatnak, melyeket nem magyarázni, hanem csak szíveinkhez nyulva, érezni lehet.»

Miután pedig a rövid törvényjavaslatot felolvasta, így folytatta:

»És már most ennek folytában kérésem a házhoz:

1. Figyelembe véve a rendkívüli körülményeket, amikor valamit halasztani annyi, mint veszélyeztetni a hazát, a formáktól e törvényjavaslat tárgyalására és elfogadására nézve méltóztassanak elállni.

2. Méltóztassanak e törvényjavaslatot, ha úgy latszik, tanácskozás alá venni és mindenestre módosítással vagy anélkül törvényes erőre emelni. (Elfogadjuk).

Azt hiszem, hogy az eddig haladt hiba, ha tovább is halad, még nagyobb hiba, mert eljött az idő, hogy az egyenlőség elve a háromezerezerből álló népre is alkalmaztassék, eljött az idő, hogy e népé is legyen a szabadság, melyért vérért ontja és áldozta vagyonát, eljött az ideje e nép polgárosodásának ezer év után s a magyar forradalom nem lehet ügyének veszélyeztetése nélkül elveinek egyik legnemesbikén hűtlen.»

»Közhelyesléssel« elfogadja a nemzetgyűlés az előadottakat és ezzel beesületbeli tartozását leróva a magyar zsidók iránt eloszlott, hogy menekülhessenek tagjai az erőszak elől, mely a maga teljességében ránehezedett rövid hetek múlva egész Magyarországra.

Elkövetkezett a dieső küzdelemnek gyászos vége, a hősi munkának szomorú befejezése. És az az idő, mely beköszöntött, az elnyomás, az önkényuralom ideje nem választotta el a zsidókat

a magyar ügytől, ellenkezőleg, még jobban összejorrasztotta vele. Együtt szenvedtek és várták a fobb kort, mely két évtized mulva érkezett el Magyarország és a magyar zsidók számára.

HARMADIK FEJEZET.

A szabadságharcz után.

Örökké sötét emlékü lesz a magyar nemzet történetében *Világos*, ahol a magyarok egyik leghősiesebb küzdelme oly szánalmas véget ért. Úgy látszott akkor, hogy hiába ömlött a hazafiak vére, hiába volt a tengernyi szenvedés, hiába a töméntelen áldozat, melyet az ország minden igaz fia másfél éven át annyi lelkesedéssel és odaadással hozott. A magyar sereg zöme letette a fegyvert föltétel nélkül, a magyar kormány külföldre menekült és átvette az ország sorsának intézését — Haynau, a bresciai véreb. Jót nem várhatott tőle a letört ország, de hogy annyi szomorú emléket fog hagyni, mint amennyit hagyott, azt nem akarta senki hinni, legkevésbbé a tizenhárom aradi vértanu.

A zsidók, kik a magyar ügy mellett mindig kitarlottak, számíthattak arra, hogy nem fogja őket elkerülni a véreb szimatja. Különben már előbb is tapasztalhatták, hogy az osztrák győzők mily külön mértékkel mérnek számukra.

Mihelyt Windischgrätz 1849. elején a fővárosba ért és azt hitte, hogy lábainál hever egész Magyarország, kénye-kedve szerint uralkodhatik, bőszavú proklamációiban, melyeket a magyarok elrettentésére világnak bocsátott, így

szól február 11-én: »Végül figyelmeztetni akarom a budai és pesti, különösen pedig az ó-budai zsidókat, hogy a felségsértő Kossuthal, az ú. n. honvédelmi bizottmányával és a rebellesek országgyűlésével minden néven nevezendő összekötetéstől tartózkodjanak, miután bizonyosságot szereztem magamnak arról, hogy épp az izraeliták engedik magukat a rebellesek kémek és szállítói gyanánt felhasználni, úgy mint feladatuknak tartják, hogy hamis híreket terjesszenek a rebellesek állítólagos győzelmeiről és az által félelmet és gyanút keltsenek; azért is minden izraelitáért, aki a fenn jelzett bűnök miatt hadi- vagy rögtön ítélő bíróság által elítéltetik, azon zsidó község, melyhez tartozik, 20.000 vp. frtot fizet büntetésül.«

Fenyegetését be is váltja, mikor erre márczius végén alkalma nyílik és elítéli Kohn Jakab, pesti születésű sapkaesinálót 12 évi, Grüneke Károly Henrik berlini születésű, budapesti lakos paszományost 10 évi és Spitzer Ignác, aszódi születésű fuvarost 8 évi nehéz vasban végzendő sánczmunkára, mivelhogy nagyobb mennyiségű katonai felszerelést akartak a táborba szállítani, amin őket rajtaérték, amikor is áruikat elkobozták. Azonfelül az első kettőért a pesti hitközséget sánczolja meg 40.000 frt. erejéig, amit az hűségesen le is fizet; Spitzerért pedig az aszódi hitközségen akart volna 20.000 frtot behajtani, ha ugyan lehetséges lett volna.

Májusban az ó-budai hitközség kénytelen egy zsidó szállítóért 24 óra alatt 20.000 frtot fizetni.

Sőt még a multba is visszanyúl Windischgrätz és előkeresi a magyar-zsidó bűnösöket. Így

Kuh Dávid író, »Wien und Pesth 11 November« szimű cikke miatt, »fegyveres fellázadásrai elősegítés miatt« 5 évi vasban töltendő várfogságra ítéli.

Hoffmann Károlyt pedig »Lied des Wehrmannes« költeményeért 2 évi vasban töltendő várfogságra.

Ugyancsak ő fogatta el hírlapi működése miatt Neuwirth Adolf tehetséges újságíró, akit azután, mikor Magyarországot el kellett hagynia, ítélet nélkül elvitetett több fogolylyal együtt Laibachba. Októberben visszahozták és halálra ítélték, majd kegyelem útján 20 évi várfogságra változtatják büntetését, amiből 14 évet töltött el Olmützben, míg bele nem örült.

Hasonlókép sujtottak le külön a zsidókra más osztrák vezérek. Így Vogel tábornok 1849. februárban Liptó-Szent-Miklósra jön és első teendője, hogy »tekintve azon hallatlan vakmerőséget, melylyel a liptó-szt.-miklósi zsidók a rebelisek lázadását minden elképzelhető módon előmozdították«, 20.000 frt sarcot ró a községre, mit az 3 nap leforgása alatt tartozik lefizetni, különben a hitközség épületeit romná löveti.

A szegény miklósi zsidók kérnek-könyörögnek, hogy képtelenek eleget tenni a túlzott követelésnek, míg végre a kegyes tábornok úr megalkuszik velük 8000 frtban, amit azután meg is kap.

Schlick tábornok pedig 1849. augusztusban az aradi zsidókkal fizettet 10.000 frtot és 1700 kartácsot.

Ilyen izelitők után bizton várhatták a magyar zsidók a megfelelő folytatást, mely megfi-

zettel velük hűségüket a magyar hazához. Haynau nem is hagyja soká kétségben őket efelől. Győrben, július 1-én így végzi egyik kiáltványát: »Zsidó községek, melyeknek tagjai a rebellis kormány által elkobzott jószágot megszereznek, annak visszaszolgáltatásán kívül még érzékeny pénzbüntetéssel sújtandók; ezen büntetés alá esnék valamely zsidó község abban az esetben is, ha tagjai a lázadóknak kémekül szolgálnak vagy azoknak bármely módon segítséget nyújtottak.«

De még mást is tesz Győrben. *Woitiz Adolf*, győri születésű, nőtlen izraelitát, mivelhogy jun. 29-én egy őrségen levő csapat közé vegyült és ott lázító beszédet tartott, hogy hitszegésre csábítsa vagy elcsüggedésre bírja azt, *vélke napján agyonlövette.*

Mikor pedig bevonul Pestre, csakhamar oly hirdetménynyel lepi meg a pest-ó-budai zsidókat, hogy annak hallatára elállhatott szívük verése. Oly óriási mennyiségű katonai felszerelések sarczát rójja ki rájuk, hogy azt előteremteni teljesen képtelenek voltak, még ha a túlnyomó résznek összes vagyonát veszik is el, amint azt később a vizsgálatot tartó katonai parancsnokság be is látta.

Haynau meg akarta torolni azt, hogy »az ó-budai és pesti izraeliták közönsége ismételő gyalázatos és törvényellenes magaviseletet nemcsak általában, de különösen a lázadóknak törvényes Császár és Királyuk ellen nyújtott kedvezmények által oly világosan tanúsított.«

Majd tovább indul dél felé és útját zsidók sarczolása jelzi. Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd

és Irsza zsidó községeit ugyanazon okból akarja büntetni, mint a pestit és ó-budait és azokra is oly méretű szállítást vet ki, amit soha sem tudtak leróni, bármint fenyegették és üldözték őket később is.

Szeged és Szabadka községeire is gondol, hogy ugyanesak »gyalázatos és törvénytelen viselkedésük miatt« 25—25.000 pár német cipőt szállítson mindegyik, a kivétel napjától, augusztus 6-tól számítva 3 hétre az első részletet, a többit 8—8 napi időközökben; minden elmulasztott napért pedig 200 frt büntetést fizetnek.

Nemsokára teljesen úrrá lett az embertelen zsarnok Magyarországon és megkezdhette véres munkáját. A Győrben kivégzett Woitz Adolfon kívül, még két zsidó vértanút ismerünk névleg abból a szomorú időből. 1849. augusztusban lőtték agyon a »Neugebäude« udvarán *Galitzenstein Mór* honvédsaplarost és 1850. jan. 23-án végezték ki Kőszegen: *Bencze Farkas*, helyesebben *Schöntag Bernát* nevű fiatal embert, mert állítólag részt vett ama horvátoknak üldözésében, kik az elfogott Róth és Philippovics seregéből arra vették útjukat.

Nem tudjuk, vajjon ezeken kívül hány zsidó vesztette életét a háború befejezése után a magyar ügy védelme miatt és azt sem tudjuk pontosan, hogy csekély ürügyek alatt hányan szenvedtek kínos rabságot vagy váltak családjuktól, hazájukból elüldözve hontalanná, bujdosóvá; de példákkal világíthatjuk meg azt a tényt, hogy hitsorsosaink sem kerültek el a kegyetlen boszuló haragját és megérezték azt, amint csak alkalom kínálkozott reá.

Igy Deutsch Ignác, mező-szent-györgyi lakos 3 havi vasban töltendő fegyházat kapott, mert egy 10 frtos Kossuth-jegyet fizetés gyanánt elfogadott Haynau tiltó rendelete után is.

Weiner Salamon, nagymegyeri lakos Wieselmann Adelheidtől 520 frt Kossuth-bankjegyet vett és nem szolgáltatta át a hatóságnak, 5 havi vasban töltendő fegyházat kap, üzletfele pedig 3 havi börtönt.

Lederer József, pesti szabósegédet, mivel 51 frt 18 kr. Kossuth-pénzt visszatartott, 5 havi vasban töltendő fegyházra ítélik.

Fleischmann Jakab, kereskedő Bieskén és ennek 16 éves fia, Simon, egy egyenes kasza eltitkolása miatt 2 évi sánczmunkára könnyű vasban, illetve 6 havi vasban töltendő fegyházra ítéltettek.

Pollák József, üveges, mivel egy bizonyos mennyiségű ólomgolyót, mire mesterségéhez volt szüksége, visszatartott, 6 havi fegyház büntetésében részesül.

Wellisch Móricz, hamis hadi hírek terjesztéseért 4 havi vasban töltendő fegyházra ítéltetett.

Grosz Herrman azonban sokkal jobban bünhődik, mert a »felkelőknek« Pestre való bevonulása után az ottani kereskedők áruit összeírta és őket a karhatalommal való fenyegetés által a felkelőknek való szállításra bírta, nyervén ezért 2 évi sánczmunkát könnyű vasban.

Gross Lipót és Rosenfeld Simon ó-budai zsidókat pedig ruhanemű szállítása miatt 1--1 évi vasban töltendő fegyházzal sújtják.

Irgalmasabb volt a táborszernagy-helytartó az ország két nagynevű rabbijával, Schwab Löw-

vel és Löw Lipóttal szemben. Mindkettőt elítéli, mert a függetlenségi nyilatkozat megünneplésére istentiszteletet tartottak. Több heti fogság után azonban, nagy befolyásu protektorok közbenjárása folytán, kiszabadultak

Mindez persze csak egy csöpp abban a tengernyi szenvedésben, mely abban a végtelenül szomorú korszakban az egész ország lakosságát érte. Nem is akarunk mi a felhozottakból külön vértanu-koszorút fonni a zsidók feje köré, csak arra akartunk utalni, hogy mint magyarok szenvedtek ők is a győztes ellenfél bosszujától, mert mint magyarok vettek részt a szabadságharcz minden munkájában és ezt az ellenség igen jól tudta.

Ámde mindama büntetések, melyekből egyeseknek elég bőven kijutott és melyek az illetőkre nézve elég szomorú következménnyel jártak, elenyésznek ama hallatlan nagyságu hadisarczokkal szemben, melyek, ha tényleg behajtják, egész zsidó községeket tesznek tönkre, tagjaikat teljesen koldusbotra ju tatván.

Szeged hitközsége beszállította a 83.988 frtolt kitevő 25.000 pár bakkancsot, mert hiába folyamodott annak elengedéseért; a cs. kir. helytartóság azt mondja: »a folyamodó izraelita községnek a forradalom alatt tanúsított igen rossz magaviselete következtében folyamadási kérelmének egyáltalán helyt nem adhatott.«

A pesti hitközség is beszolgáltattott 4 nap alatt még júliusban 61.098.33 frt áru lovat, szerzőt és egyéb felszerelést, mit Haynau reája az ó-budai hitközséggel egyetemben szállítandó óriási mennyiségen kívül kivetett, de a többi beszerzéshez hozzá sem foghat, csak előkészületeket tesz.

Csakhamar kiderül, hogy úgy a pesti, mint a fent nevezett községek képtelenek a követelt sarcot előteremteni és folyamodnak ellene. A hadügyminiszterium nemsokára, már szeptember 17-iki rendeletével engedményt tesz a hitközségeknek és elhatározza, hogy nem természetben kell a sarcot leróni, hanem 2,300.000 frt pénzüsszégével. Teszi ezt pedig a maga érdekében, mert, — amint azt be is vallja — ha a községek be akarják szerezni a kirott hadi fölszereléseket, annyira megdrágítják azokat még külföldön is, hogy a hadsereg számára szükséges egyéb szállításokat igen megnehezítik.

A községek azonban ezt az óriási összeget pénzben sem képesek lefizetni és minthogy nem tehetnek egyebet, folyamodással élnek a legfelsőbb hatósághoz. Ennek első eredménye az, hogy egy október 22-iki rendelet a sarc összegét többé nem az eredetileg kijelölt 6 községtől — Pest, Ó-Buda, Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd és Irsa — követeli, hanem az egész magyarországi zsidóságtól. Persze így már biztosabban várhatja terve sikerét, amit határozata megokolásában elég őszintén föltár a katonai kincstár.

»Miatán — úgymond e rendelet — azon községek között, melyekre eddig a kontribuczió ki volt róva, több van, mely ugyan nagyobb bűnösségére való tekintettel nagyobb büntetést érdemel, de tekintettel viszont arra, hogy vagyoni helyzetüket teljesen tönkre ne tegyék, és *minthogy a Magyarországon levő izraelitáknak legnagyobb része érzelmeik és gonosz cselekvésmódjuk által az ottani forradalmat, mely az ő közreműködésük nélkül soha sem nyerhetett*

volna olyan kiterjedést, előmozdították, azért is fenti végösszeget a Magyar korona országában levő összes zsidó községekre, vagyonuk és családjaik száma szerint, tartjuk kivetendőnek.»

De bizony ez sem ment könnyen; folyton érkeznek folyamodások és reklamációk a kivetés ellen. Mikor azután a katonai parancsnokság látta, mennyi nehézségbe ütközik az óriási sarcz kivetése, 1850. márczius 10-én új tervvel lép a magyar zsidók elé, miszerint felmentetnek egyesek vagy községek a sarczfizetés alól, ha egy e célra összeállított bizottság előtt okmányok vagy tanuk által bebizonyítják, hogy sem szóval, sem tettel, sem erkölcsi, sem anyagi eszközökkel egyáltalán részt nem vettek a forradalomban.

A magyar zsidók becsületére válik azonban, hogy ebből a »purifikációból« nem kértek és kereken visszautasították az ajánlatot, mely új gyalázatot jelentene számukra. Felajánlanak azonban 5—600.000 frtot *országos iskolaalapra*, amivel lojalitásuknak akarják bizonyítékát szolgáltatni.

Ő felsége azonban véget vet a hosszadalmas, kínos eljárásnak, amikor 1850. szeptember 20-án kelt elhatározásával elrendeli, hogy a zsidókra kivetett sarcz elengedtesék, de a helyett fizessenek be a zsidók legalább 1,000.000 frtot *izraelita iskolaalapra*.

Ez meg is történik; az egész ország zsidósága járul hozzá az iskolaalaphoz minden kivétel nélkül, amint azt a türelmi adó megváltásának módjára egy bizottság kivetette. Az alap azután Ő felsége legfelsőbb elhatározása szerint mint osztatlan alap kezelendő és jövedelme a kormány terve szerint használandó fel.

Ennek az iskolaalapnak jövedelméből létesült és tartatik fenn az országos rabbi-képző intézet, az országos izraelita tanítóképző, valamint különböző alapítványok siketnémák és vakok részére.

Ez az iskolaalap tehát örök bizonyítéka a magyar zsidók hazafiságának, mert büntetés helyett jutalommal vált, jutalmává a becsületesen, odaadással és lelkesedéssel teljesített hazafiúi köteleességeknek.

Láttuk tehát, hogy az osztrák győző önkényét megszenvedték hitsorsosaink is, megszenvedték összességükben és egyénenként is, megszenvedték vagyonukban vagy személyükben, de legalább a haza földjén maradhattak.

Sokan azonban, menekülve az üldözőknek bosszuja elől elhagyták szeretett hazájukat, hogy kietlen idegenben várják meg, mit hoz számukra a bizonytalan jövő.

Ki tudná megmérni fájdalmát azoknak, kik olyanok voltak, mint »a hajónak tört roncsai, melyeket a szélvész a homokra dobott egy sivatagon«, mikor idegen földön kétszeresen érezték a honfiúi bánatot, mely a haza szomorú sorsa miatt minden igaz fiát eltöltötte.

Hogy hányan ették a magyar honfiak közül a számkivetés keserű kenyerét, mert az osztrák önkényuralom enyhüléseig hazájukba vissza nem térhettek, azt pontosan meghatározni egyáltalán nem lehet.

Hogy hány zsidó osztozott más vallású polgártársaival a száműzetés sorsában, azt sincs módjukban kimerítően felderíteni. Nem állapíthatjuk meg, mit adjunk a feketesárga félhivata-

los »Pester Zeitung« ama hírére, melyet tudósítója 1849. augusztus 23-án küld Kalafatból, hogy Kossuth az előtte való napon szállott ott hajóra nagyszámu kísérettel, amelyben különösen sok zsidó volt, akik közül a tudósító Ullmann-Szitányi Frigyeset felismerte. Azt azonban ebből is látjuk, hogy a zsidókat itt is kiváló figyelmében részesíti az osztrák fél, úgy mint kivételes módon bánt el velük a hazában is.

Ama 62 név, melyet az idevágó forrásokból mint zsidó emigráltakét sikerült kiböngésznünk, megint csak azt bizonyítja, hogy úgy mint előbb a szabadságharcz küzdelmében, úgy később a haza fölszabadítására irányuló, bár hiúságosnak bizonyult törekvésekben is legjobb tehetségük szerint résztvettek a zsidók és nem hoztak szégyent a magyar névre a külföldön sem, ellenkezőleg nem egy igazán becsületet szerzett neki.

Ezek közül kiemeljük a legkiválóbbakat, hogy állításunk mellett tanuskodjanak.

Aranyi-Goldner Károly huszárörnagy, kiről fent szóltunk, az amnesztia után hazatért és hivatalnoscokdott. Öreg napjaira kórházba került és ott halt meg 1892-ben.

Báthory Ignác, ott volt Komárom vára feladásánál, mint főhadnagy. Amerikába ment, az ottani hadseregbe lépett be és tábornoki rangra vitte abban.

Diósy Márton, ki a miniszterelnöki hivatalban viselt titkári állást, Komáromból menlevéllel Angolországba távozott, majd Londonban mint tekintélyes kereskedő előkelő szerepet vitt. Titkára volt amaz angol bizottságnak, mely az emigránsok segélypénzét kezelte, ügyessége és meg-

bizhatósága által kitűnt és angol ismerősei folytán sikeresen haladt előre.

Heilprin Mihály, lengyel születésű volt, de magyar lett érzésben és nyelvben egyaránt. Kiváló tehetség volt, 13 nyelven írt és beszélt. A szabadságharcban lelkesítő költeményét teszi közzé: Kaszához, ki magyar!, beszédeket tart népgyűléseken, hogy a magyar ügy igazságát hirdesse. 1849-ben »Köztársasági dalok« kötetét adja ki, aminek czime már elegend mond. Hamburg, Brüsszel, Páris volt menekülésének útja; az utóbbi helyen összeköttetésbe lépett az ott élő magyarokkal, úgyszintén volt főnökeivel, Szemere Bertalan, belügyminiszterrel. 1856-ban Amerikába vándorolt és ott sem feledkezett meg arról, hogy Magyarország lett második hazája; az ott élő magyarokat, kik bajba kerültek, tőle telhetőleg támogatta, Kossuth nővérével együtt keresvén fel őket. New-Yorkban halt meg 1888-ben, mint előkelő állású író.

Helfy-Heller Ignác, kinek neve mellé Kertbeny 1864-ben még odatehette az »Isr.« jelzőt. Hogy mint szolgáltatta ő, később »Kossuth palatinusa«, a magyar függetlenség eszméjét, az eléggé ismeretes.

Horn I. Ede, ki Einhorn Ignác név alatt szerepelt a szabadságharc mozgalmaiban, mint a pesti reform-egylet lelkésze és miután Haynau bevonult Pestre, sikerült neki Komáromba menekülni, hol Klapka tábori lelkésznek nevezte ki. A kapituláció után Németországba ment. 1850-ben Lipcsében írja meg művét: *Die Revolution und die Juden in Ungarn*, mely kis munka ama körülménynél fogva, hogy szerzője a leírt ese-

mények szemtanuja volt, egyes esetekben hiteles fölvilágosítást nyújt, különben azonban pusztán általánosságban mozog és igen kevés adatot dolgoz fel.

1852-ben Brüsszelben, majd Párisban működik b. Jósika Miklós mellett, aki a magyar propagandát intézi az európai sajtóban. 1869-ben hazatért, országgyűlési képviselő, majd pedig az első és eddigelé egyetlen zsidó államtitkár lett Magyarországon. E tisztséget azonban nem sokáig viselte, kineveztetése évében, 1875-ben meghalt.

Korn Fülöp, ki Pozsonyban jelentékeny szerepet játszott az önkéntes csapat toborzásában és végigküzdte a háborút. Török földről Amerikába ment, ott is hazája érdekében működik, kiadta két kötetes munkáját: *Die neueste Chronik der Magyaren* (Hamburg und New-York 1852), mely a magyar szabadságharczról és az orosz invázióról szól.

Mauksch Benedek szerkesztő, a komáromi kapituláció után Hamburgba, majd Londonba megy és a tőzsdére jár.

Óváry-Altstädter Lipót, mint őrmester szolgált a honvédseregben; 1860-ban Olaszországban küzd a garibaldisták soraiban és a csatatéren, mint százados, ezüst érmet szerez magának. 1861-ben a magyar légióban szolgál, később Nápolyban él, majd hazatér.

Reinfeld Dénes Dániel, rohonci születésű, a német légióban küzdte végig a szabadságharcot. Mint őrnagy tette le a fegyvert és miután N.-Váradon több tisztársával reverzálist írt alá, hogy parancsra bármikor jelentkezik,

szabadon bocsátják, októberben azonban elfogják és a Neugebäudeba zárják, hol fogolytisztársaival közös lapon örökítik meg együtt-létüket. Születéshelyére küldik kényszerlevéllel, de ott nem sokáig marad, külföldre menekül, hol mint ügyes kereskedő vagyont szerez. 1860-ban szintén garibaldista, 1861-ben a magyar légióban szolgál mint őrnagy, később a függetlenségi bizottságnak is tagja. Majd Turin mellett birtokot vesz és Kossuthal állandó összeköttetést tart fenn egész haláláig.

Reményi-Hoffmann Ede, a világhírű hegedűművész. A szabadságharcban Görgey segédtisztje és tábori hegedűse, résztvett a peterdi ütközetben. 1849-ben komáromi menlevéllel Hamburgba távozik, majd Francia- és Angolországban hangversenyez rendkívüli sikerrel. 1860-ban amnesztiát kapott és visszatért hazájába, beutazta az országot és mindenütt ritka kitüntetéssel fogadták. Ő kezdeményezte a Petőfi-szoborra való gyűjtést és jelentékeny részét, 57,000 frtot, maga hegedülte össze a szó legszebb értelmében. Majd újra Párisban telepedett le, mignem Amerikába vándorolt és ott halt meg 1898-ban.

Róth Mátyás dr., a szabadságharcban, mint a tábori orvosi kar főigazgatója szerepelt. Külföldi küldetésben járva, Ausztriában elfogták, de szavára szabadon bocsátották és 1849-ben már Angliában telepedett le, hol is kiváló orvosi író, és gyakorló orvos hírét szerezte meg magának.

Schiller-Szinessy S. M. 1848-ig Eperjesen Hollaender Leó által berendezett imaházban működik, mint hitszónok és az ottani református kollegiumban tanár, de a szabadság hívó szöze-

tára ő is beáll a honvédek közzé. Mint utász vett részt a háboruban egész annak végeig, azután külföldre menekült. 1850-ben Manchesterben rabbiállást foglalt el, majd Cambridge-ben egyetemi tanár és könyvtáros.

Szarvady-Hirschl Frigyes, 1848-ban Párisba Teleki László grófhhoz lett kiküldve, ahonnan többször hazajött és újra visszautazott a kormány megbízásából. A szabadságharcz leveretése után természetesen ott is maradt, úgy mint Teleki, aki leveleiben többször említi a Párisban élő és összetartó magyar emigránsok közt.

Vasfi-Eisler Móríc dr. 1848-ban, márczius után az éles ellenzéki »Opposition« szerkesztője, 1849-ben honvédorvos Temesvár és Aradnál. Felső-Magyarországon keresztül Prágába menekül, onnan Lipcsébe és kitünő cikkeket ír a »Grenzbote«-ba a magyar ügy érdekében. Ugyanott adja ki Kertbenyvel a forradalmi dalok gyűjteményét »Hangok a multból« czim alatt, mely 10 év múlva második kiadást ért.

Majd 1851-ben Párisba megy, hol szintén irodalmilag működik, kiadja ugyancsak Kertbenyvel a forradalmi dalok német fordítását: »Nationallieder der Magyaren« czim alatt. 1853-ban Amerikába megy és New-Yorkban mint orvos működik, amellet német és magyar nyelven ír.

Zerfý-Hirsch Gusztáv dr., »A legtekintélyesebb német lap, »Der Ungar« szerkesztője, mondja róla Szilágyi Sándor. Előbb színész vala; bejövén Magyarhonba, a »Honderű« mellett segédkezett. A kormánynak pestről másodikzi kivenulása után Pancsovára ment, ottan akarván német lapot kiadni. Különben honvéd-százados

vala. Sok ész, sok élezt, sok tudomány, de semmi politikai belátás.« 1849. májusban Budapest főparancsnokának, Schweidel József tábornoknak adjutánsa. A harc szerencsétlen vége után menekül és egy ideig Belgrádban a francia konzulnál dolgozik, 1852-ben Párisban, 1853-ban Londonban él és a Royal Medical College tagja.

Végére jutottunk ezzel ama rövidre fogott történetnek, mely a magyar zsidók részvételét mutatja a magyar nemzet utolsó fegyveres szabadságharcában. Küzdöttek, harcoltak és áldoztak ők abban, mint zsidó magyarok, szenvedtek azért mint zsidók és szenvedtek mint magyarok.

Kivételes volt a helyzetük a hazában, mert nem tekintették őket polgároknak és ők mégis mint a haza legjobb fiai teljesítették kötelességüket, szolgálták hazájukat; el kell ismerni ezt a tárgyilagos történetírásnak, mert számolnia kell a megecáfolhatlan tényekkel, melyeket munkánk történeti hűséggel felderített.

Zsidó honvédek 1848/49-ben.

Őrnagyok:

Aranyi-Goldner Károly, Budapest.	Holländer Leó, Eperjes.
Csemegi-Nascher Károly, kuriai bíró, Budapest	5 Neumann József, Pápa.
Grosz Henrik, Budapest.	Reinfeld Dénes Dániel, emigrált főszázados.
	Tausz M., Zala.

Századosok:

Aranyi-Goldstein Márk, Pécs.	15 Holländer Gyula, Debreczen.
Aranyi-Goldner Mór, Pécs.	Keller N., emigrált.
Becsági-Ehrenzweig M., Budapest.	Kohn-Pap Vilmos Arad.
Bettelheim-Gajáry Ant., Arad.	Korn Fülöp, Pozsony, emigrált.
5 Blau Bernát, Budapest.	Kornstein Ign. Ungvár.
Bleuer Ignác, magánzó, Buda.	20 Kövy-Stein Zsigmond, tűzér, emigrált.
Csatáry-Grosz Lajos, államv. ig. orv., Bpest.	Krausz Károly, Arad.
Csemegi Ignác, nyug. honv. őrnagy, Bpest.	Lord József, Pozsony.
Egyessi Vincze, élelm. zési sz., Budapest.	Lövy Bonyhád, megh. 1835, Pápa.
10 Fekete Dániel, Budapest.	Lülei Manó, lengyel emigrált.
Frankl Jakab, Budapest	25 Mandel N., emigrált.
Fraynd, lengyel emigr.	Schlesinger N., emigr.
Grósz Mór, Nagyvárad.	Stern Samu, Budapest.
Hirschmann Aradról, Bécs.	Weisz Ágoston, vitézségi érem, Komárom.
	30 Zerffy-Hirsch Gusztáv, emigrált.

Főhadnagyk:

Bánki-Löwinger J., volt
kerületi orvos, Buda.	15 Leitner Henrik, ügyn.,
Budapest.
Báthory Ignác, emigr.	Lustig Adolf, munka-
mesler, egészségügyi
Buxbaum M., Budapest.	oszt., Arad.
Eisenstädter -Vasvári I.
de Buziás, Temesvár.	Márványi Jak., nyugd.,
Ungvár
5 Finály Henrik, e. t. Ko-
lozsvár.	May Sámuel, ny. Arad.
Fischer Ferencz Ferd.
vállalk. Sz.-Fehérvár.	Menczl Adolf, bizt. fel-
ügyelő, Budapest.
Glück Zsigm., Budapest.	20 Neumann Ármin Bpest.
Goldberger S., Budapest.	Oppenheimer M. Bpest.
Hatsek Ignác, m. k. tér-
képiró tüzér, Bpest.	Rotics Mih., N.-Abony.
10 Hazai-Hauser Lipót ügy-
nök, Budapest.	Schlesinger Ad., Bpest.
Horovitz Adolf, Arad.	Schwarz H., Pozsony.
Jellinek J., F.-Slubnya.	25 Szakács József, Bpest.
Kaufmann Lipót, Arad.	Weisz Antal, Budapest.
Kern Gyula, Budapest.	Weisz József, Bpest.
	Winter József, Ungvár

Hadnagyk:

Bloch - Ballagi Károly,
Budapest.	Fogel Adolf, magánzó,
N.-Károly.
Békessi-Friedlieber M.,
S.-A.-Ujhely.	Frank Salamon, Bpest.
Böhm Móríc, N.-Abony.	15 Freudenberg Márk, kir.
ker. tan., Szabadka.
Brauner Sám., Turkeve.	Fürst Albert, Bpest.
5 Bruck Jakab, koresm.,
Nagyszombat.	Grosz Ignác, Budapest.
Chorin Henrik, Bpest.	Grosz Vilm., Budapest.
Diamantstein Jak. Bpest.	Grossmann K., mezőg.,
B.-Szt.-György.
Eisler N., Sz.-Fehérvár.	20 Grünfeld Henrik, üzér,
Sikárló.
Ehrenwerth Sal., Buda-
pest.	Grünfeld-Zöldesi Lajos,
Budapest.
10 Fekete Alajos, Budapest.	Grünfeld Vilmos, Buda-
pest.
Fischer Ad., Budapest.	Hartmann Adolf, Arad.
Fleischner-Forrai Samu
mérn. Gyülvész.	

- Halassi Vilmos, dr., orvos, honv. egyl. elnök, Veszprém.
- 25 Hein József, Fehértemplomnál eles., Versecz. Helfy-Heller Ign., Bpest. Hoffmann A., ker. nyugd. Nyiregyháza.
- Hoffmann Dávid, Bpest. Hübsch Adolf dr., rabbi, New-York.
- 30 Hübsch Ede, emigrált. Janovitz Adolf, Eperjes. Jung Sámuel, nyugd. S.-A. Ujhely.
- Klein Bernát, Budapest. Klein II., alk. Budapest.
- 35 Klein-Kisfalvy J., nyugd. Budapest.
- Kövi-Stein Albert, tüzér emigrált.
- Leopold József, sóhivatali szolga, Komárom.
- Lévay Henrik báró Budapest.
- Mandl Lipót, Budapest.
- 40 Mangold Ignác, alkusz, Nagybecskerek.
- Mogyoródy-Kaiser Ad., lovag emigrált.
- Neumann Samu, Bpest. Paskusz J., Debreczen.
- Perlgrund Dávid, tábori kórház, Nagyvárad.
- 45 Pollák Farkas, élelmi tiszt, Győr.
- Pollák Sámuel, Detta.
- Pinkász Márton, Bpest.
- Popper A., irnok, Gyula.
- Popper Lipót, Budapest.
- 50 Proppper M., Debreczen.
- Rockenstein Lipót dr. rabbi, Bukarest.
- Rosenblüth Sám., Arad. Rózsaági-Rosenstock I. min. titk. Budapest.
- Schauer Adolf, tüzér, ar. ér. kit., Arad.
- 55 Schlesinger Ferdinánd, emigrált.
- Schönwald M. korcsm., Szt. Örzsébet.
- Schultheisz K., Bpest.
- Schwarz Ignác, Arad.
- Schwarz S., N.-Károly.
- 60 Specht Lipót, keresk., Versecz.
- Specht Vilmos, keresk., Versecz.
- Spitzer Laj., Budapest.
- Springer Mór, nyugd., ezüst koszorúval kitüntetve, Fogaras.
- Stern Albert, Budapest.
- 65 Stern Bernát, czipész, Budapest.
- Stern Bernát, keresk., Köbölkut.
- Teitelbaum Ant., Bpest.
- Teitelbaum Sámuel, N.-Várad.
- Veltner Lajos, Ungvár.
- 70 Völgyi-Schönthal Vilm. Arad.
- Waldmann Náthán, Temesvár.
- Weiser Sam., magánzó, Liptó-Szent-Miklós.
- Weisz Ignác, Arad.
- Wodianer Béla, Bpest.

Törzsorvosok :

Kálozdy-Kaufmann Mór dr., emigrált.	Kunewalder Zsig., Bpest. Langer Ign. N., emigrált.
--	---

Főorvosok :

Adler Károly, Budapest.
Bleucher Lip., Budapest.
Brachfeld Márk, Bpest.
Bruck N., Budapest.
5 Deutsch Bernát, Bpest.
Engl Herman dr., Nagy-
Kanizsa.
Epstein Dávid Budapest.
Erdensohn-Erdei Dávid,
városi főorv. Szolnok.
Farkas Dávid, Budapest.
10 Glaser Kár., Uj-Kigyós.
Glück Ignác, Budapest.
Glück Izidor dr., emigr.
Goldner Miksa, Bpest.
Grosz Albert, tsz. orv.,
Nagyvárad.
15 Grosz Alajos, D.-Föld-
vár, Bécs. | Grosz Alajos, Budapest.
Grosz Frigyes, m. főorv.
Nagyvárad.
Grünwald A. Komárom.
Gyöngyösy V. dr., t. m.
főorv. Szombathely.
20 Herz Vilmos dr., Bécs.
Herzfelder S. dr., Arad.
Hirsch Ármin, Arad.
Morgenstern H., Arad.
Munk H. dr., Eperjes.
25 Pikler Ad. orv., Tokaj.
Politzer Illés, Bpest.
Pollák Jakab, Zombor.
Scheffer Sámuel, Bpest.
Schlesinger Laj, v. orv.,
T.-Szt.-Miklós.
30 Winkler József, orvos,
Királytelek. |
|--|--|

Álorvosok :

Adler Samu, Budapest.
Adliczer Antal, emigr.
Ascher N., emigrált.
Feuer Dávid N., Bpest.
5 Fleischer József, Bpest.
Grünwald D. Komárom.
Heller Gy., orv. Szlancsó.
Herczeghy-Fürst Mór
emigrált.
Kállai Manó dr., orvos,
Oravicza.
Weisz József, Budapest. | 10 Krieser Jakab dr. orv.,
Beszterczebánya.
Polgárdi (Offenheimer)
Lipót, Budapest.
Popper Alajos dr., Deb-
reczen.
Popper Ármin, orvos,
Pozsony.
Schindler N. dr., emigr.
15 Schön Leó dr., Szepes-
Várallya. |
|--|--|

Tábori lelkészek :

Einhorn E. Ignác (Horn Löw Lip., főrabbi, Szeged. Ede), Budapest.

Örmesterek :

Adler L., házaló, Rajka	Haas Jakab, Budapest.
Baig Ign., nyugd. Párkány.	Heller Mór, Székesfehérvár.
Beimel Samu, földbirt., Herencsény.	Herczfeld Adolf, Bpest.
Berger Samu, Budapest.	Hirsch Ant., Budapest.
5 Berkovits Izráel, Deés.	30 Holländer Alb., Arad.
Blau Adolf, Budapest.	Huber Herm., ker. isk. tan., Szabadka.
Blau Ignác, Budapest.	Kastl Bern., Szarajevó.
Bleier Jakab koldus, N.-Várad.	Kastl H., nyugd. Som.-Csurgó.
Bogdán Jónás, szeszgy., Gyöngyös.	Klein Ferencz, házaló, Gyöngyös.
10 Breszlauer Lip., Német-Palánka.	35 Klein Gáb., Debreczen.
Deutschländer L., Bpest.	Klein M. kávész., Szeged.
Fehér-Weisz Ign. Rimaszombat.	Klein Samu, földbirt., Erdőd.
Fischer Adolf kalapgy. Budapest.	Kohn Alb., házaló, Hódmezővásárhely.
Fischer Ign., Budapest.	Kohn Kár., Budapest.
15 Flesch Ábrahám, napsz. Apatin.	40 Kohn Vilm., Budapest.
Fried Ferdinánd, Arad.	Kohn Zsigmond, - Ács.
Friedmann Mór, Arad.	Krieser Vilmos nyugd., Szeged.
Galiczenstein Ad., Arad.	Krieshaber Mór, orv., Orosháza.
Goldmann-Aranyosi Dávid, Arad.	Kronstein Ján., aranyműves, Szeged.
20 Goldstein Herm., Bpest.	45 Kunstädter Móricz, Budapest.
Grósz Gerzson N.-Várad	Lefkovics L., Eperjes.
Grósz Mózes, Budapest.	Leimdörfer Ede, Bpest.
Grünberger Sam., Bpest.	Leitner Ignác, Győr.
Grünhut Ant., Budapest.	Lipsitz Ign., borügyn., Keszthely.
25 Gutmann Sándor v. tanító, Gyöngyös.	

- 50 Lipsitz Sándor, iparos,
Keszthely.
Lord Gáspár, Budapest.
Mendl Antal, Budapest.
Mocsáry-Schlesinger M.
Győr.
Müller Károly, Tápé.
- 55 Neumann Jak., egyházi,
Turdossin.
Neumann Sánd., Bpest.
Neumayer Józse, keresk
Budapest.
Neuwirth Sámuel, Bpest.
Nussmayer J., Szolnok.
- 60 Oestreicher Dán., Bpest.
Ováry Lipót, orsz. levél-
táros, Budapest.
Perlgrund M., Budapest.
Pollák Mór, Szeged.
Reichlinger Zsig. keres-
kedő, Kistelek.
- 65 Roth Benedek alt., Pápa.
Roth Ede, Arad.
Rotschild Simon nyugd.
Budapest.
Rotschild Simon, mag.,
K.-Palugya.
Schlesinger Adolf Bpest.
- 70 Schlesinger Mór, Győr,
Budapest.
Schönfeld Samu, Bpest.
Schwarcz Antal, Bpest.
Schwarcz József, Nagy-
várad.
Schwarcz Sándor, vál-
lalk., Aranyos-Maróth.
- 75 Schweiger Mór, alkusz.
Hódmezővásárhely
Sichermann Jak. Bpest.
Singer Henrik, tanító,
Nagyvárad.
Singer Lajos, Arad.
Steiner Mátyás, Győr.
- 80 Stern Jak., Temesvár.
Stern Salamon, Bpest.
Spieszer Simon, Bpest.
Spitzer Jak. Temesvár.
Teitelbaum M., Bpest.
- 85 Tenner Adolf, Arad.
Tenner Ign. Pál, Arad.
Ullmann Mór, esztergá-
lyos, Péér.
Ungár Frigyes, Bpest.
Ungerleider Zél, Bpest.
- 90 Vogel Ármin, Arad.
Weisz A. Manó, altiszt,
Veszprém.
Weisz Dávid, alt., ke-
reskedő, Veszprém.
Weisz Dávid, keresk.,
Veszprém.
Weisz Jak., negyedm.,
Zombor.
- 95 Weinberger S. Ungvár.
Weinberger Sim, Hód-
mezővásárhely.
Weiner Jakab, nyugd.,
Bellatincez.
Werner J., tűzm., Arad.
Wosner Simon, Bpest.
- 100 Zwillingner Mór, dr. jár.
orv. Szucsán.

Tizedesek :

Altmann József, Kótaj.
Altmann M., Dombrád.
Angyal-Engl Dáv., Paks.

Blau Albert, Ujfehértó.
5 Blau Henrik, Bpest.
Blau Láz., váll. Bpest.

- Buchhalter Dáv., Kassa.
 Braun Lévi, N.-Szőlős.
 Brust Jakab, Arad.
 10 Brüll József, Győr.
 Buchwald Laj., Bezdnán.
 Dembiez Vilmos, orvos,
 Ó-Moravicza.
 Deutsch Dávid, Bpest.
 Deutsch Dávid József,
 Temesvár.
 15 Ehrlich Mór, Budapest.
 Elias Adolf, Budapest.
 Epstein Izr., Budapest.
 Färber József, Budapest.
 Feldmann Mátyás, ker.,
 Máté-Szalka.
 20 Fischbaum Mózes, Szt.-
 Miklós.
 Fischer József, Ungvár.
 Fischer Mór, Budapest.
 Flesch Simon, házaló,
 Ó-Moravicza.
 Fried Lipót, Budapest.
 25 Friedmann Lipót, Arad.
 Friedmann Vilmos, Pé-
 szek (Torontál m.)
 Fürst Mór, Szabadka.
 Goldschmied S., Bpest.
 Goldner Mór, szabó, Sza-
 badka.
 30 Goldstein Ign. Budapest.
 Grosz Jakab, Győr.
 Grosz József, Budapest.
 Grünberger Sán. szolga,
 Koppány.
 Grünfeld Bernát, Bpest.
 35 Grünhut Dániel, nagy-
 kereskedő, Budapest.
 Heimann K. Debreczen.
 Hoffmann Dávid, Bittse.
 Hoffmann H. Budapest.
 Jakab József, ny. főv.,
 tisztviselő, Budapest.
 40 Klein Ign., Budapest.
 Klein Lázár, Budapest.
 Klein Jakab, Zombor.
 Klein Márkus, szobaf.,
 Makó.
 Kohn Gáb., Felső-Eőr.
 45 Kohn I., nőszabó, Kula.
 Kohn Ign., Budapest.
 Kohn Kár., Budapest.
 Koch Dávid, Zombor.
 Königstein S. Szetjehó.
 50 Krieshaber Kár., Pan-
 csóva.
 Ländler Ignác, Bpest.
 Langer J. Libetbánya.
 Ledermann Ad., S.-A.-
 Ujhely.
 Lemberger M., Bpest.
 55 Levy Samu, Budapest.
 Lilienberg Mór, Arad.
 Löw Emanuel, Arad.
 Löwy Albert, szatócs,
 Borzsony.
 Neumann Márk, Arad.
 60 Oestreicher S., Bpest.
 Perlgrund Samu, Bpest.
 Pollák Árm., Budapest.
 Pollák Mór, Turóc-
 Szent-Márton.
 Princz I. szabó, Szeged.
 65 Raab Sánd., Budapest.
 Reif Manó, Kis-Czell.
 Reich Adolf, Bezdnán.
 Reichard Mór, keresk.
 Sátoraljaujhely.
 Rosenberg Fark. Bpest.
 70 Rosenberg Izsák, föld-
 birt., Libetbánya.
 Rosenfeld Sánd., Arad.
 Rosenthal Adolf, Bpest.
 Ruhman Mór, házaló.
 H.-M.-Vásárhely.
 Salczer Lip., Budapest.

- 75 Salzberger Mór, alkusz,
Nagybecskerek.
Silberstein Hermann,
Budapest.
Singer Ignác, Budapest
Schlesinger Ad., Arad.
Schlesinger Jak., Tar-
nóc.
80 Schlesinger Laj, Bpest.
Schreier Adolf, keres-
kedő, Szabadka.
Spitz Jónás, Miskolcz.
Spitz Laj. ker., Rakoty-
tyás.
Spitz Lajos, Miskolcz.
85 Spitzer J. Lovasberény.
Springer-Boeckai József,
Budapest.
Steiner Vilmos, H.-M.-
Vásárhely.
Steiner Illés, üveges, T.-
Szt.-Márton.
Stern J. házaló, Szeged.
90 Schnábl Gyula, keresk.
Oravicza.
Schönfeld S., Budapest.
Schwarz Ábrahám, N.-
Várad.
Schwarz Józs., Szeged.
Schwarz M., Szombat-
hely.
90 Schwarz Mór, N.-
Várad.
Stekkermann S., szabó,
Munkács.
Tánczer Soma, cipész,
Alsókubin.
Tandlich Rudolf, pék,
Turdosin.
Tirnauer Ignác, Bpest.
100 Tyroler Soma, fény-
képész, Alsókubin.
Veith Lipót, czimfestő,
Gyöngyös.
Weisz Ábrah., Nyitra
Weisz Adolf, Budapest.
Weisz Józs., Budapest
105 Weisz Márk, Budapest.
Weisz S., órás, Ungvár.
Wetterstein J., Bpest.
Wolf Ferdinánd Mózes,
Szerb-Keresztur.

Közhonvédek :

- Abelesz Dán., Budapest.
Abelesz József, Bpest.
Adler Béla, Budapest.
Adler Vilmos, Versecz.
5 Augenstein Lip., Bpest
Bauer Lipót, Budapest.
Baumgartner Ign. Arad.
Baumgartner M. házaló,
Balassagyarmat.
Berger Fülöp, Tata.
10 Berger-Hegyvári Miksa,
Esztergom.
Berger Samu, Budapest.
Berkovits Béni, szabó,
Nyir-Bogdány.
Bernáth Józs., Apahid.
Beck Jakab, Budapest.
15 Blau Albert, Budapest.
Blau Lipót, Budapest
Blitz Lipót, Miskolcz.
Blumenstock J., Bpest.
Blumgrund S. T. dr.,
j. orvos, Krassó.
20 Boschán Lipót, nyugd.
Baja.
Bonyhád Lujzi, Pápa.

- Breuer Lajos, Arad.
 Brill Jakab, Pápa.
 Bruck Samu, korcsmáros, Nagyszombat.
- 25 Chorin Béla, Budapest.
 Chorin Ferd., Budapest
 Chorin Zsigni., Bpest.
 Czukker Fark. Belényes.
 Danzinger Mór, rendőr,
 Várda.
- 30 Derera N., Temesvár.
 Deutsch Ábrah házaló,
 Szabadka.
 Deutsch Adolf, Bpest.
 Deutsch Dáv. magánzó,
 zászlóvivő, Smikencz.
 Deutsch József, Bpest
- 35 Deutsch József, fényképész, Gyöngyös.
 Deutsch Lipót, keresk.,
 Versecz.
 Deutsch Miksa, Pápa.
 Deutsch Sim., Oravicza.
 Eisenberger N. Oravica.
- 40 Elbogen J., Debreczen.
 Engel Jak., koldus, S.-
 A.-Ujhely.
 Engel Sánd. Tapolczafő.
 Engel Sal., ker., Versecz.
 Engel Rud., nyugd., Vukovár.
- 45 Engelbaum Mór, Bpest.
 Epstein Sam., Budapest.
 Erdensohn Bern, ker.,
 Szeged.
 Fábián Samu, Arad.
 Feldmann Jakab, Bpest.
- 50 Flesch Jakab, Oravicza
 Flesch Sámuel, Arad.
 Fleischner Fülöp Bpest.
 Fleiszig J. Nagyikinda.
 Fleischmann M., földb.,
 Liptó.
- 55 Fischer Ignác, elesett,
 Trencsén.
 Fischer József, korcsmáros, Komárom.
 Fischer J. Pápa, Bécs.
 Fischer Lipót, Ada.
 Fischer Lipót, Bpest.
- 60 Fischer Sánd., Kéthely.
 Frank Bernát, Bpest.
 Frank-Fodor Jak., N.-
 Várad.
 Frank Samu, nyugd.,
 Nyíregyháza.
- Frankl Bernát, Bpest.
- 65 Freud B., H.-Váralja.
 Friedmann Ad., Bpest.
 Friedmann Ad. Arad.
 Friedmann Ign., Bpest.
 Friedmann J., Bpest.
- 70 Friedmann József, mé-
 száros, Vitka.
 Friedmann M. Eperjes.
 Friedmann Lőrincz, S.-
 A.-Ujhely.
- Friedmann S., Bpest.
 Friedbauer Ad., Győr
- 75 Friedländer Jak., Bpest.
 Friedlieber Samu, S.-
 A.-Ujhely.
 Fried Sam., Budapest.
 Frisch Ign., Budapest.
 Frölich I., S.-A.-Ujhely.
- 80 Frölich Sándor, Arad.
 Fuchs Farkas Szolnok.
 Fuchs József, Pápa.
 Fuchs Józ. Agasztján.
 Gelbmann I., Miskolcz.
- 85 Glatte Mór, Kassa.
 Grosz Józ. Budapest.
 Glück Adolf, Arad.
 Glück József, Arad,
 Gold Ábrahám, Bpest.
- 90 Gold József, Pápa.

- Goldberger H., Bpest.
 Goldberger Jakab, S.-A.-Ujhely.
 Goldberger - Arany M., Arad.
 Goldberger Vil., Bpest.
 95 Goldmann N., pozsonyi emigrált
 Goldner Antal, Bpest.
 Goldschmied Ig. Pápa.
 Goldschmied I. Bpest.
 Goldstein Adolf, Bpest.
 100 Goldstein Bern. T.-Szt.-Márton.
 Goldstein Ignác, Arad.
 Goldstein Ig., Versecz.
 Goldstein Kár., Bpest.
 Grosz Bernát, Bpest.
 105 Grosz Ignác Budapest.
 Grossmann J., koresm., Szep.-Kályava.
 Grossmann Miksa, N.-Konyát.
 Grün Ad. lengy., Bpest.
 Grün Mór, Budapest.
 110 Grün Salam., Eperjes.
 Grünbaum Ábr. rongy-szedő, M.-Kövesd.
 Grünbaum Árm. Bpest.
 Grünbaum Bernát, T.-Szt.-Márton.
 Grünbaum József, Győr.
 115 Grünbaum Mór, Pápa.
 Grünberg Mór, Bpest.
 Grünfeld Bernát, Arad.
 Grünfeld Mór, Bpest.
 Grünhut Miksa Turóc-Szent-Márton.
 120 Grünstein Manó, Bpest.
 Grünwald Lipót, Bpest.
 Guttmann Jak. napsz., Topolya.
 Guttmann József, Bpest.
 Guttmann Mór, Késmárk.
 125 Guttmann S., Bpest.
 Haas Jakab, Pápa.
 Hauser J., Budapest.
 Hay Izrael M. A. ony.
 Hartstein H. C. ár.
 130 Herz Dávid, Szék.
 Herczeg Miksa, Pápa.
 Herczeg M. Bogajevo.
 Herzenberger J. Arad.
 Herskovits J., Bpest.
 135 Heksch Jak., Orsova.
 Herczog Ad. Miskolcz.
 Herczog József, Arad.
 Heller Samu, nyugd., Székesfehérvár.
 Hirsch Lipót, nyugd., Budapest.
 140 Hirsch Lip., Miskolcz.
 Hirschler Miksa, emigrált.
 Horn E. Antal, író, Budapest.
 Horn Jakab, N. Bittse.
 Hornhauser Farkas, kávé, Kolozsvar.
 145 Hochfelder Joachim, mézáros, N.-Bittse.
 Hoffmann Mór, Bpest.
 Hübsch Ferdinánd, N.-Bittse.
 Immerblum Dávid, T.-Szt.-Márton.
 Justitz Bern. Högyész.
 150 Kaufmann Albert, N.-Károly.
 Kaufmann Ede, rongyász, Mohács.
 Kern Fülöp, Bpest.
 Kern József, Paks.
 Klein Abrahám, Bpest.
 155 Klein Albert, Bpest.

- Klein Bern., Budapest.
 Klein Ignác, Sényő
 (Szabolcs megye).
 Klein István, Arad.
 Klein József, keresk.,
 Kistelek.
 160 Klein József, Szécsény.
 Klein Lipót, Szabadka.
 Klein Márk., Várpalota.
 Klein Márton, világtal-
 an béna, Miskolcz.
 Klein Sánd., Budapest.
 165 Klein Samu, Arad.
 Klein S. T.-Szt.-Márton.
 Klein Vilm., Oravicza.
 Klingenstein Ad. Bpest.
 Klopstock Sam., Bpest.
 170 Koch Dávid, ügynök,
 Szabadka.
 Kohn Abraham, Bpest.
 Kohn Adolf, Budapest.
 Kohn Adolf, Arad.
 Kohn Dávid, bérlő, N.-
 Bittse.
 175 Kohn Dávid, Budapest.
 Kohn Dávid, Zala-Eger-
 szeg.
 Kohn Fülöp, Győr.
 Kohn Ign., Budapest.
 Kohn Károly, Torna.
 180 Kohn Lipót, Budapest.
 Kohn Márk., Miskolcz.
 Kohn Mór, Budapest.
 Kohn Miksa, Budapest.
 Kohn Mih., Budapest.
 185 Kohn Samu, Budapest.
 Kohn Simon, Budapest.
 Kohn Vilmos, Bpest.
 Klopstock Mór, Bpest.
 Krámer Lajos, Arad.
 190 Láng Antal, N.-Boly.
 Lang Jakab, Budapest.
 Lautner Abr. N.-Abony.
 Lax Mór, T.-Szt.-Már-
 ton.
 Léderer Ig. Budapest.
 195 Ledermann M. Bpest.
 Lefkovits Mór, Bpest.
 Lechtmann B., Nyir-
 Máda.
 Lichtenstein Herm.,
 Sárbogárd.
 Lichtig Neumann, Bu-
 dapest.
 200 Loch Henrik, Arad.
 Löffler Ig., Budapest.
 Löwy Laj., Budapest.
 Löwy Lipót, T.-Szt.-
 Márton.
 Löwy Jakab, T.-Szt.-
 Márton.
 205 Löwy József, Váguj-
 hely.
 Löw Náthán, Bpest.
 Lukács-Löwinger M.,
 Szeged.
 Lusztig Fülöp, Bpest.
 Magyar N.; Oravicza.
 210 Márványi H. Ungvár.
 Markovits Gáspár, Da-
 róc.
 Markstein Jak. Siófok.
 Mayer Gusztáv, Arad.
 Müller Ignác, Bpest.
 215 Müller József, Bpest.
 Müller Károly, ház.,
 H.-M.-Vásárhely.
 Müller Mór, Bpest.
 Müller Mór, Budapest.
 Náthán Izrael, Petro-
 zsény.
 220 Neubauer Béla, Kör-
 möczbánya.
 Neubauer Rafáel, N.-
 Bittse.
 Neufeld M., Budapest.

- Neumann Adolf, Bpest.
Neumann Antal, Bpest.
225 Neuman Lipót, Bpest.
Neumann Sam., Újpest.
Neustadt Vilmos, polg.
isk. tan., Versecz
Neuwelt Mór, Ősi.
Nussbaum Mór, Nagy-
Szőlgyén.
230 Offner József, Bpest.
Oppenheimer M., Arad.
Paskusz Gáb., Tolmács.
Perl Dávid, Budapest.
Petyán Henrik, Arad.
235 Pick Herm., Gyöngyös.
Pollák Imre, földm.,
Pacsá.
Pollák Ignác, Bpest.
Pollák Izidor, arany-
érem, Arad.
Pollák Ign., Kolozsvár.
240 Pollák József, Bpest.
Pollák Móricz, Bpest.
Pollák Mayer, Bpest.
Pollák Samu, Bpest.
Pollák Sámuel, szolga,
Hódmezővásárhely.
245 Pollácsek Ármin, Bpest.
Pollácsek József, Nyir-
egyháza.
Pollácsek László, há-
zaló, Czegléd.
Preis Jakab, Budapest.
Reich Mór, Budapest.
250 Reitmann Józs. Nyitra.
Reisz Mór, Budapest.
Rosenberg Jakab, Pápa.
Rosenberg Józs., Bpest.
Rosenberg Laj., Bpest.
255 Rosenfd Alb., Csongrád.
Rosenfeld Bern., Bpest.
Rosenfeld Bernát, föld-
mives, Nagyvárad.
Róth Adolf, Libethánya
Róth Bernát, kávész,
Ungvár.
260 Róth Jakab, bérló, Zád-
orfalva.
Róth Samu, házaló,
Szeged.
Rotter Mór, Budapest.
Rosenstein Józs., Szekő.
Schäffer Adolf, Bpest.
265 Schenner Miksa, elesett
a temesvári csatában,
Nagy-Abony.
Scheinberger Miksa, ke-
resk., N.-Kikinda.
Scheinberger Ignác,
arany., Turócszent-
márton.
Schiff Mór, Budapest.
Schiffmann József, Bu-
dapest.
270 Schindler Antal, lovag,
emigrált.
Schlesinger Ant., Győr.
Schlesinger Dáv., Pápa.
Schlesinger Joachim,
Nagybittse.
Schlesinger Kálmán,
keresk., Versecz.
275 Schön Fülöp, Sátorajja-
ujhely.
Schön Náthán, Bpest.,
Schönberger Sámuel,
Budapest.
Schönfeld Károly, N.-
Kőrös.
Schönfeld Sánd., Eger
280 Schöntag Sal., Bpest.
Schiller-Szinessy S. M.
e. tanár, Cambridge.
Schwarz Armin, Bpest.
Schwarz Béni, szabó.
Nagykikinda.

- Schwarz Dávid, Bpest.
 285 Schwarz Fülöp, Sátor-
 aljaujhely.
 Schwarz Jak., Versecz.
 Schwarz József, nap-
 számos, Bököny.
 Schwarz Mór, Bpest.
 Schwarz Simon, Bik-
 szád.
 290 Schwarz Simon, Fe-
 hérgyarmat.
 Schultheisz Dávid, Bu-
 dapest.
 Schustek Jakab, N.-
 Bittse.
 Schustek Joachim, N.-
 Bittse.
 Salamon Ign., Hatház.
 295 Seligmann Henrik, Bu-
 dapest.
 Singer Antal, Budapest.
 Singer Hermann, nap-
 számos, Harkány.
 Singer József, Bpest.
 Singer Ignác, Arad.
 300 Singer Károly, házaló,
 Hódmezővásárhely.
 Singer Lőrincz, Hód-
 mezővásárhely.
 Spitz Adolf, Budapest.
 Spitz Mór, Turócszent-
 márton.
 Spitz Sándor, Turócz-
 szentmárton.
 305 Spitzer Adolf, Arad.
 Spitzer Dávid, Gyula.
 Spitzer Dávid, Bpest.
 Spitzer Elias, magánzó,
 Tétény.
 Spitzer Ignác, szücs,
 Temesvár.
 310. Spitzer Herman, Bu-
 dapest.
 Spitzer N. szabó, emig-
 rált.
 Spitzer Salamon, Jóka.
 Spitzer Vilmos, elesett
 Szenttamásnál, Bez-
 dán.
 Springer Dani, ezüst
 koszorúval kitüntel.,
 Brassó.
 315 Springer Dávid, Alsó-
 fehérvár.
 SpringerJuda Medgyes.
 Springer Jakab, Bpest.
 Springer Salamon, Ud-
 varhely.
 320 Springer Samu, Ud-
 varhely.
 Stelczner Far., rongy-
 szedő, D.-Földvár.
 Stengl Mór, Matészalka.
 Steinberger József, ke-
 resk., Köztelek.
 Steiner Bernát, szolga,
 Várna.
 325 Steiner Ferencz, Nagy-
 abony.
 Steiner Jakab, Eger.
 Steiner Ignác, Bpest.
 Steiner József, Győr.
 Steiner Lipót, Bpest.
 330 Steiner Mór, Szécsény.
 Stern Adolf, Budapest.
 Stern Abrahám, Bpest.
 Stern D., szabó, Makó.
 Stern Ignác, Budapest.
 335 Stern Izrael, Aranyos-
 megyer.
 Stern Jakab, Budapest.
 Stern Jakab, N.-Dém.
 Stern Márk, Budapest.
 Sternberg Ad., Bpest.
 340. Sternberg Ár., Bpest.
 Strasser Ad., Högyész.

- Strausz Jakab, Turóc-
 szentmárton.
 Tauber Dávid, Bpest.
 Tánzer Bernát, Bpest.
 345 Teitelbaum Samu, Bu-
 dapest.
 Trencsin Dániel, Bpest.
 Trepper Mór, házaló,
 Gyöngyös.
 Ullman Hermann, rap-
 számos, Berczel.
 Vértés Sándor, szabó,
 Szeged.
 350 Wéber Sándor, szatócs,
 Szeged.
 Weisz Adolf, Högyész.
 Weisz Fer., Sz.-László.
 Weisz Herman, Bpest.
 Weisz Joachim, Nyitra.
 355 Weisz Jónás, Arad.
 Weisz Jónás, Ungvár.
 Weisz Ign., Högyész.
 Weisz Izráel, Budapest.
 Weisz Mór, Budapest.
 360 Weisz Márk., Csongrád.
 Weisz-Fehér R., Arad.
 Weisz Sándor, Bpest.
 Weisz S. kürtös, Arad.
 Weisz Sámuel, tan., F.-
 Abony.
 365 Weisz Sal., Székeskut.
 Weisz Zsigm., Szeged.
 Weinberger Ad., keres-
 kedő, Ungvár.
 Weinstein Józ., S.-A.-
 Ujhely.
 Weiner J., szücs, Bella.
 370 Weinmann M. Ungvár.
 Weiler Sam., Szt.-Péter.
 Weltlinger Jak. szabó,
 Vasvár.
 Weltmann-Világfy Pál,
 Sátoraljaujhely.
 Wessel Antal, Tata.
 375 Wigdor Izsák, Deés.
 Wilhelm Mór, szatócs.
 Monor.
 Wolner Jakab, Baja.

~~4561~~

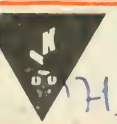
~~120~~ - 506

~~80~~

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DB	Bernstein, Bela
936	1848 c.i.e. Ezernyolcszazne-
B46	gyvennyolc] es a magyar zsidok

63.

AUKCIÓ

A MAGYAR ZSIDÓ KÖNYVTÁR KIADÁSA:

1. Szabolcsi Miksa: **GYÖNGYSZEMEK.**
2. Révész Béla: **REJTETT UTAKON** (novellák.)
3. Patai József: **HÉBER KÖLTŐK.**
4. Gábor Andor: **ZANGWILL ELBESZÉLÉSEI.**
5. } **CHANUKA** (ünnepi szám)
6. }
dr. Hevesi Simon, dr. Kiss Arnold, dr. Feleki Sándor,
dr. Hajdu Miklós, dr. Molnár Jenő, dr. Fehér Jenő,
dr. Weissburg Gyula, dr. Strauss Adolf, Gergely Győző,
Háber Samu, Hazai Hugó, Roboz Andor, Gerő Attila,
Telekes Béla stb. stb. közleményeivel.
7. Kiss Arnold: **IFJAK ÉS ÖREGEK** (novellák.)
8. Sárányi István: **A KÉTFEJŰ EMBER** és
egyéb elbeszélések.
9. Dr. Blau Lajos: **ZSIDÓ BŰVÉSZET.**
10. Feleki Sándor: **IDEGEN KÖLTŐKBŐL.**
11. Dr. Bernstein Béla: (Jókai Mór előszavával)
1848 ÉS A MAGYAR ZSIDÓK.